

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2011. szeptember
XVIII. évfolyam 3. szám

Gyakran nyugtalankodik mostanában. Az jár a fejében, lesz-e orvos vagy beteg, aki jövőre, a századik születésnapján felköszönti majd? Hoznak-e az ápolónők virágot az ablakába? Az öregek nyugalomával bárkinek szívesen elmondja a hosszú élet titkát, de többnyire csak magamagának mesél.

László gróf és hitvese, Apponyi Franciska akaratából a boldog békeidőkben született, mintha tudták volna, hogy hamarosan szükség lesz egy helyre, ahol befogadják a frontról érkezett sebesülteket és a duzzadó város betegeit. Clarisse-nak keresztelték, akár az idős grófnőt, és a gyógyítás feladatát bízták rá. A kelengyében

minden benne volt, ami boldoguláshoz szükségesnek látszott: műtők, kórtermek, fűtőház, gőzmosoda, könyvtár és laboratórium.

Amikor a világra jött, fivére, Sándor már tizenhét éve tette a dolgát, de elkélt a segítség, mert a korábbi hatvan helyett, ketten együtt már másfélszáz újpesti beteget tudtak fogadni. Menyecske korban járt, amikor 1938-ban – nem sokkal a második nagy háború előtt – kapott egy újabb emeletet. Bírta a terhet, és bírja ma is, bár itt-ott maga is műtetre szorul. A névjegye, mit egykor oly büszkén viselt, rég lekerült a homlokáról. Csak az idős kórházi kollégák tudják, hogy hol áll a Clarisse pavilon. □

Rojkó Annamária

Károlyiak a kortárs újpesti sajtóban

„Gyermekmenhely Istvántelken. [...] Károlyi Sándorné s Károlyi Györgyné Ő méltóságik kegyessége oly intézményt hív ezzel életre, mely hivatva van az ország száz árváját nevelni, belőlük a társadalomnak hasznos polgárokat nevelni. Ő méltóságik mi költséget sem kimélnek, hogy ez országos gyermekmenhely a tavaszszal már befogadhassa kegyeltjeit. [...] Az intézet építése már annyira előrehaladt, hogy rövid idő múlva fedél alatt lesz. Meg is tartották már a bokréta ünnepélyt is f. hó 11-én, melyen részt vettek Gróf Károlyi Sándor úr, Kaprinay Gábor inspektor úr, kinek az intézet körül szintén nem kevés érdeme van és sok notabilitás.” (Ujpesti Közlöny, 1882. november 19.)

„Községünk nemes birtokosát, Gróf Károlyi Sándor urat a legmagasabb királyi kegy a belső titkostanácsosi méltóságra emelte. Ő Felsége a magyar arisztokratia egyik kiváló alakját, tevékeny s buzgó tagját részesítette ama legfelsőbb kitüntetésben, melyet a nemes gróf kiváló érdemei elismeréseül nyert. [...] Idejét nagy terjedelmű birtokai rendezésére, kezelésére s felügyeletére fordítja, mindenütt ott lévén, a hol az ügy érdeke jelenlétét kívánja, szóval ő páratlan gazda; s úgy mi természetesebb annál, hogy míg többi mágnásaink napról-napra fogynak vagyomban s tekintélyben, míg ezek birtokai mindinkább más kézre jutnak, addig Gróf Károlyi Sándor úr mindinkább növekedni látja úgy is nagy vagyonát. De nemcsak saját, hanem az ország vagyona emelésén s megőrzésén is fáradozik nemes grófunk. Mint példás gazda, példás a működése az általános gazdaság terén.” (Ujpesti Közlöny, 1883. január 21.)

„A vasút-utczai kérdés. Károlyi Sándor gróf, hogy az Újpestet Rákos-Palotával összekötő hosszú vasút-utczá mentén fekvő telkeit értékesé és kelendőbbé tegye, a f. év tavaszán azon írásbeli ajánlatot tette községünk képviselőtestülete előtt, hogy ő ezen utczának a lóvasút mentén végig nyúló árkos-gödrös, tócsás déli felét a saját költségén végig és egész szelvényben fölemeli a lóvasút megállapított színvonalára, az egészet murvával meghordatja és két

sor fával szegélyezi, a minélfogva akadálytalan kényelmes és kellemes lesz a kocsi és a gyalogközlekedés s másfelől emelkedni fog mások telkeinek és házainak értéke is azon a vonalon...” (Ujpesti Hírlap, 1889. július 14.)

„Fóth község templomának gyönyörű oszlopos csarnokából f. hó 4-én délután 3 óra-
kor temették el Károlyi Sándor grófot. A fekete lepellel eltakart oltárkép előtt felállított ravatal baloldalán a boldogult gróf családjának tagjai, a jobboldalán pedig a kormány tagjai állottak. A templom középhajóját az előkelőségek, a küldöttségek zsufolásig megtöltötték. A templom előtt levő térségen ezernyi sokaság állott. A példás rendet az újpesti tűzoltók Szabó Jenő parancsnok vezetése alatt tartották fenn. A gyászszertartást Dr. Winther Lajos váci püspöki-helynök, Vay Péter apostoli protonotárius és a szomszédos plébániák papjainak segédletével, s az operai énekar közreműködésével végezte. A koporsót, beszterelés után, az uradalmi tiszték vitték a templom kriptájában lévő családi sírboltba. A temetésen Újpestről testületileg vettek részt: Újpest község elöljárósága és képviselő-testülete. Az Újpesti Ipartestület. Az Újpesti Katholikus kör. Az Újpesti közművelődési kör. Az Újpest rákospalotai Szent Erzsébet jótékony-sági nőegyesület. Az Újpesti katolikus legényegylet. Az Újpesti »Nándor« betegsegélyző s temetkezési egylet. Az Újpesti Kossuth nőegylet. Az Újpest Rákospalotai Atlétikai Klub. Kosszorut helyeztek a ravatalra: Újpest község elöljárósága, a Szent Erzsébet Nőegyesület és az URAK.” (Közérdek, 1906. május 10.)

„Nagy pompával temették el gróf Károlyi Lászlót [Károlyi Ede fiát, Károlyi Sándor utódát a hitbizományban] a főtí kegyuri templom kriptájában. A temetésen megjelent Horthy Miklós kormányzó és felesége, Darányi Kálmán miniszterelnök, gróf Károlyi Gyula volt miniszterelnök, József Ferenc királyiherceg, gróf Andrássy Géza és számos társadalmi előkelőség. [...] A temetési menetben képviselve voltak a különböző községek, pusztai gazdaságok, erdészetek, az elhunyt [...] földesúr gazdasági munkásai.” (Ujpesti Szemle, 1936. november 1.) (Összeállította: Szöllösy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

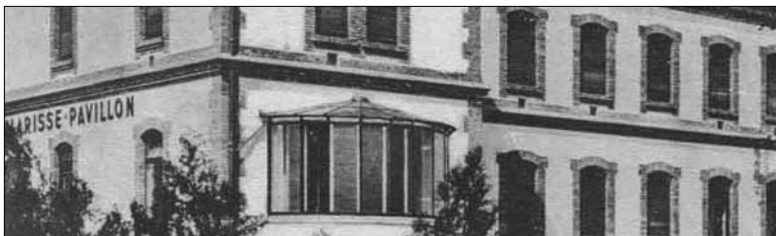
Számunk szerzői:
BUDA ÁTTILA *könyvtárvezető
(ELTE), Károlyi-kutató*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
DR. HOLLÓSI ANTAL *sebész főorvos,
orvos igazgató*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
KADLECOVITS GÉZA *helytörténet-
kutató*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
BÁRÓ PODMANICZKY FRIGYES
író, politikus
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,
szerkesztő*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2011. szeptember
XVIII. évfolyam 3. szám

A Károlyi Kórház Clarisse pavilonja (részlet)

1 ROJKÓ ANNAMÁRIA *A Clarisse pavilon*

Múltidéző

2 *Károlyiak a kortárs újpesti sajtóban*
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE

Tanulmány

4 BUDA ÁTTILA *A Károlyi család mecénási tevékenysége
nyomában*

Közlemények

7 IVÁNYI JÁNOS *A Károlyi család fotói és újpesti alapítványai
és építkezései*

10 KRIZSÁN SÁNDOR *Gróf Károlyi Sándor lóvasútjai*

12 LŐRINCZ RÓBERT *Madách Imre múzsája Újpesten*

15 *Beszámoló az újpesti Világosság páboly működéséről,*
3. rész. Közreadja KADLECOVITS GÉZA

18 ROJKÓ ANNAMÁRIA *Epizódok Aschner Lipót életéből,*
14. rész: *Elődök és utódok*

21 DR. HOLLÓSI ANTAL *A Károlyi Kórház emlékalbuma*

23 KRIZSÁN SÁNDOR *„Újpest-Központ végállomás!”, 4. rész:
A nagy gödör*

24 HIRMANN LÁSZLÓ *A „kockás báró” emlékiratai*

24 BÁRÓ PODMANICZKY FRIGYES *Válogatás
a naplótöredékekből 1824–1887*

25 DR. KRISKA GYÖRGY *Öröklődő tévhitek*

Híres újpestiek

26 HIRMANN LÁSZLÓ *Gróf Apponyi Franciska*

Interjú

29 SZÖLLŐSY MARIANNE *Személyes tragédiák érlelték
felműtté*

32 **Helytörténeti hírek**

A Károlyi család mecénási tevékenysége nyomában

A Károlyi család fóti ágának újpesti kultúra-, vallás- és gazdaságpártolói tevékenységéről az utóbbi két évtizedben sok egykor köztudott, ám később feledésbe merült tény került ismét napvilágra. Az újrafelfedezés azóta átível a generációkon, kiterjedt a felnövő nemzedékekre is, mivel az egyik újpesti iskola felvette Károlyi István nevét, s az itt oktatott és nevelt diákok számára folyamatosan közvetíti a család példaadó és megtartó örökségét. Úgy is fel lehet fogni a történeteket, hogy – noha a 19. század derekától Károlyi István elképzelései és kedvezményei jelentősen befolyásolták ennek a Duna mellett létrejött, és a főváros után a megye leggyorsabban fejlődő településének életét, amelynek kiteljesedéséhez fia, Károlyi Sándor is hozzájárult – 1945 után mindaz a kapcsolat, amely a várost és a Károlyiakat összefűzte, ha feledésbe nem is, de mégis említetlenségbe merült; a körülményeket fölösleges számba venni, nyilván mindenki tisztában van velük. Újpest lakói azonban a gróf születése után kétszáz esztendővel, miután a korábbi hallgatás kiváltó okai megszűntek, mintegy elődeik köszönetét is kifejezve, felelevenítették az egykor történeteket, s a helyi viszonyok között méltó helyre juttatták Károlyi Istvánt, valamint utódait, amivel lehetőséget nyújtottak életük és munkásságuk tágabb kutatásának is. Mindezt apa és fiú s más családtagok meg is érdemelték, hiszen az utókorra többnyire csak a kezdeményezésükre emelt, látványos, ám szavakkal nem faggatható, különböző funkciójú épületek maradtak; az általuk pártfogolt egyesületek, intézmények nagy része – Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Szent István Társaság, Szent László Társaság, Magyar Írók Segélyegylete és mások –, amelyek tagjaik által a szóban átörökíthető hagyományt képviselhették volna, az 1900-as évek körül elvesztették befolyásukat, majd később meg is szűn-

tek. Kivétel ebből a szempontból a Szent István Társulat, valamint a Hangya Szövetkezet, amelyek feléledve és újjáalakulva vallanak létrehozóikról. Mindenféleképpen szükség volt tehát olyan közösségekre, amelyek a szűkebb és tágabb, regionális, illetve országos emlékezetben fenntartják a család jó hírét, s a továbbélhető hagyomány egy részének tekintik kiemelkedő tagjainak példáját. Az emberbaráti munkálkodás persze nem csupán a fóti ág specialitása volt, több generáció kiemelkedő alakjához köthető ez a szépet és jót feltétel nélkül pártoló, a rászorultakon gondoskodó s anyagi áldozatoktól sem visszariadó tevékenység.

Ha valaki végigtekinti a család történetét, láthatja, hogy a mindenkor adott történelmi valóság lehetőségei és kényszerei mellett, amelyek figyelembevételére a folyamatos fennmaradás biztosítása miatt szükség volt, mennyi személyes energiát és micsoda pénzüsségeket fektettek olyan tételekbe, amelyek nem okvetlenül tartoztak (volna) egy racionálisan működő gazdaság költségei közé. Csak-hogy mi vagy ki dönti el azt, hogy mikor mi racionális? Az biztos, hogy a Károlyiakban fokozott mértékben működött és öröklődött az egyébként mindenki megvalósuló, de nem mindenki megnyilvánuló általános segítő szándék, amelyet kezdetben a református, később a katolikus vallási meggyőződés is erősített. A nemzeti, hazafias érzés párosult bennük a személyes kiválóságok, a közösségi igények támogatásával, eleinte – a 19. század közepéig – részben a hagyományos, patriarchális, azt követően a nemzeti liberalizmus felfogása által megerősítve. Ennek következtében segítettek szűkebb és tágabb környezetükben a különböző, kiemelkedő szellemi értékek és teljesítmények érvényesülését. Birtokaikon szükség szerint iskolákat alapítottak, nem téve különbséget a nemzetiségi és magyar tanulók között, noha természetesen a magyarosodás pártolói voltak. Működtettek nyomdát

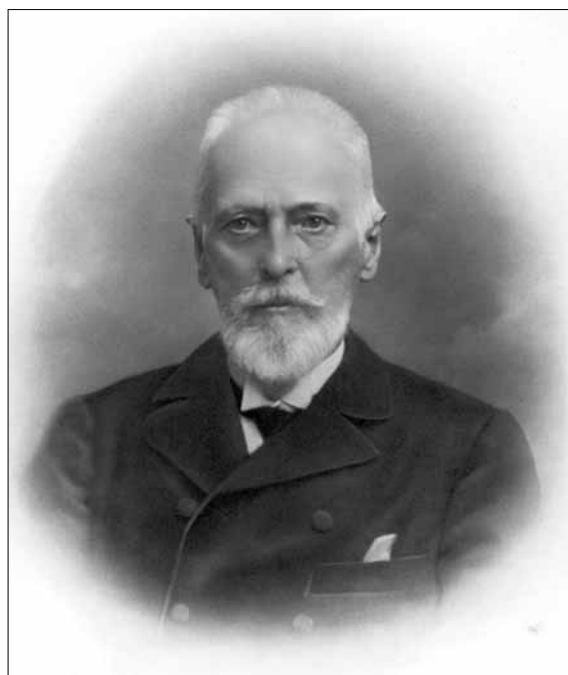
Nagykárolyban, különféle engedmények megadásával elősegítették a letelepedést birtokaik ritkábban lakott részein. Később, a reformkorban érdeklődésük a társas élet és a gazdaság felé fordult, 1848-ban a nemzet jogainak megőrzése, az abszolútizmus alatt pedig a kiegyensúlyozás vezette családon túli megnyilvánulásait. A kiegyezés után pedig, immár a generációs váltást is követve a szociális kérdések problémái és megoldatlanságai kerültek az agráriusok egyik vezetőjének számító Károlyi Sándor gondolkodásának középpontjába.

Központi szerepet töltött be Károlyi István és utódainak felfogásában a rászorultak segítése, a műveltségi szint emelése. Ezért járult pénzsegéllyel Károlyi István 1853-ban a községi iskola építéséhez, és ezért ajándékozott földet 1859-ben a Magyar Kertészeti Társulatnak, hogy azon oktatási intézményt hozzon létre. E gondolat érvényesítésével hozta létre harmadik feleségével, Orczy Máriával és menyével, Károlyi Sándorné Kornis Clarisse-szal 1870-ben a Budapesti Gyermekekmenhely Egyletet, amely központi épületének alapkövetétele 1882-ben volt Istvántelken. Az épületegyüttes két évvel később készült el Ybl Miklós tervei alapján, ahol 1903-ban létrejött egy leánynevelő intézet és internátus is. A korábbi Kertészképzőből pedig Károlyi Sándor Istvántelki Stephaneum néven idősek otthonát hozta létre. Amikor Újpesten 1891-ben, a század utolsó évtizedében először merült fel a már itt születettek középfokú oktatásának kérdése, Károlyi Sándor hajlandó volt középfokú tanintézet építésre telket ajándékozni, sőt azt kérvényező küldöttséget vezetett a kultuszminisztériumba. Nem rajta múlt, hogy az eltérő országos tervek következtében ez a kezdeményezés ebben az időben még nem ért célt.

Ő egyébként az országos ügyeket illető elképzeléseit az 1895-ben megjelent, Néhány szó a munkáskérdésről című munkájában fejtette ki, gondolatai közül néhány ma is megszívlelhető. A munkáskérdést természetesen nem osztályalapon tárgyalta, a probléma úgy vetődött föl számára, mint a gazdasági versenyben gyenge pozíciókkal rendelkezők sorsának megoldatlansága. Maga a megnevezés sem annyira az ipari, mint inkább a mezőgazdasági munkásokat és napszámosokat jelentette szóhasználatában. Kiindulópontja szerint a re-

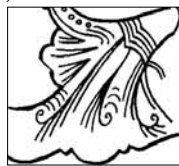
formkori középosztály (értsd: köznemesség) lassú hanyatlása az 1848-as törvények rossz végrehajtásának következménye volt, de ha már így történt, legalább a mezőgazdaságból élő népeiséget – amely a magyarság legfontosabb utánpótlását adja – kell minden törvényes eszközzel könnyebb gazdasági helyzetbe juttatni. Szembeállította az ezt célzó szocialista és a liberális elképzelést: míg az első az államsegélyt, addig a második az önsegélyt kívánja támogatni. Ő maga természetesen ezzel a második megoldással értett egyet. Számára ugyanis fontos önértéket jelentett az egyéni törekvés és a szolidaritás eszméje, a szövetkezeti gazdálkodás, s kimondottan elutasította a rendőri beavatkozással járó közigazgatást. „Kormányunk mindig olyan van, mint amelyet érdemelünk. Nem az elvek, hanem az emberek szelme teszi jóvá vagy rosszra a közigazgatást. Így nálunk is csak akkor lesz a közigazgatás jó, ha tőle azt fogjuk követelni, hogy jó legyen.”

Kimondottan emberbaráti szemléletre vall a Károlyi-kórház alapítása. Károlyi Sándor 1893-ban kért engedélyt egy Újpesten létrehozandó magánkórház létesítésére. Az evvel kapcsolatos adminisztrációs munkák nem húzódtak el, a kórház megnyitására már 1895-ben sor kerülhetett. Eredetileg 60 betegre szánták, de már kezdetben hamar túllépte az itt

A kórházalapító Károlyi Sándor gróf

ápoltak száma ezt. Károlyi Sándor az első időkben folyamatosan rendelkezett a betegek és szegények ellátásáról. A század utolsó évében a kórház nyilvánossá vált, amelynek támogatását az unoka, Károlyi László is folytatta, 1911–12-ben például feleségével, Károlyi Lászlóné Apponyi Franciskával együtt az épületet átalakította, új szárnyal bővítette, központi fűtőházzal és gőzmosóval egészítette ki, s külön-szoba-rendszert vezetett be a szegény középosztálybelieknek. 1912-ben elsősorban a tuberkulózis elleni harc hozta létre Újpesten a Főiskolai Szociális Telepet, amely Károlyi László és Újpest város által közösen adományozott telken, az Erkel utca 16. száma alatt jött létre, – munkáját azonban csak a háború után kezdhette meg, amikor az 1920-ban létesített egyetemi Közgazdaságtudományi Karhoz kapcsolódott Egyetemi Szociális Telep néven. A világháború éveiben, a korábban ismeretlen mértékű és egyre általánosabbá váló nélkülözés csökkentésére 1916-ban Károlyi Lászlóné Apponyi Franciska létrehozta az Újpesti Stefánia Szövetség Anya- és Csecsemővédelmi Intézetét avval, hogy az intézet tulajdonában juttatta a Petőfi u. 2–4. szám alatti ingatlant.

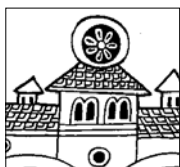
Az alapítólevélben kikötött és hosszú időn keresztül gyakorolt bérleti szerződések azonban, amelyek tulajdonjogot nem, csak használati jogot adtak, súrlódási felületet is jelentettek a település és a grófi család képviselői között. Egyrészt maguk a parcellázások nem sorban történtek, hanem bizonyos telkek kihagyásával, ami ugyan előrelátó gondolkodás volt a tulajdonos részéről, aki joggal feltételezte, hogy a kapott kiváltságok birtokában ipari üzemek is megtelepednek majd, azoknak pedig helyet kellett hagyni; – így jutott például az Egyesült Villamosági Rt. 1900-ban és 1911-ben is működésbővítéshez nagyobb földterület birtokába –; ez a következmény azonban állandó perlekedési lehetőséget jelentett a korábbi betelepülők részéről, akik szokásjogaik csorbítását látták egy-egy ipari üzem, gyár működésével járó változásokban. 1898-ben például Kiss Sándor ügyvéd, később újpesti díszpolgár akciót indított a régi taksás telkek felszabadítása érdekében, 1909-ben pedig a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete követelte a még parcellázatlan

telkek megváltását. Ugyanakkor a birtokot Károlyi István utódainak is gyümölcsötetően kellett működtetniük, összhangba hozva kereskedelmi hasznot és jótékonyt. Ezt példázza az 1893-as év, amelyben az Újpesti Ipartestület egy új székház építéséhez a tervezett telek örökbérének megváltását kérte Károlyi Sándortól, aki azt meg is adta, természetesen a bérleti díjat meg kellett fizetni, de a kamatokat avval engedték el, hogy azt tehetséges tanonciskolai tanulók jutalmazására kell fordítani. A terület eredeti birtokosai és az itt létrejött települések között egyébként nem voltak ritkák a különféle földdarabok rendezésével kapcsolatos ügyek. 1912-ben például hosszú, több évre elhúzódó ügy oldódott meg avval, hogy Károlyi László bizonyos, a fóti határban lévő területeket Rákospalotához csatolt, cserében Istvántelek Újpesthez csatolásáért, amit a képviselőtestület már régóta szorgalmazott.

A Károlyi család és Újpest majdnem százötven éves kapcsolata a múlt század negyvenes éveinek végén szakadt meg. 1945 elején a Nemzeti Segély a Károlyi uradalomban gyermekek részére lefoglalt tíz tehenet, április 10-én pedig Szalay Sándor polgármester falragaszon tudatta, hogy a földreform során a Károlyi uradalom területét a Községi Földigénylő Bizottság felosztotta, az „most már a kisemberek tulajdonát képezi”, ahogy itt olvasható. A falragasz azonban valószínűleg nem ezért született, hanem az erkölcsök ekkori fellazulását példázza, hiszen a továbbiakban az áll, hogy a termés egészének védelme miatt, oda a csak az ott földdel rendelkezők léphetnek be. A kötelek végét Károlyi István kései leszármazottja, az akkor még serdülő korú Károlyi László az Újpesti Helytörténeti Értesítő 1997. novemberi számában foglalta össze. A fóti birtok első tulajdonosának, Károlyi Istvánnak öröksége három részből állt: katolikus vallás, liberális világnézet, nemzeti elkötelezettség. Utódainak életében mindez a családi hagyományok tiszteletében, a világ erkölcsi megközelítésében, a tanító szándék iránti feltétlen bizalomban, a földművelő népesség felemelésének elősegítésében, az ipari termelés támogatásában mutatkozott meg, mindabban, ami patrónust és klienst a hazaszeretet által kapcsol egységbe. □

IVÁNYI JÁNOS

A Károlyi-család fóti és újpesti alapítványai és építkezései

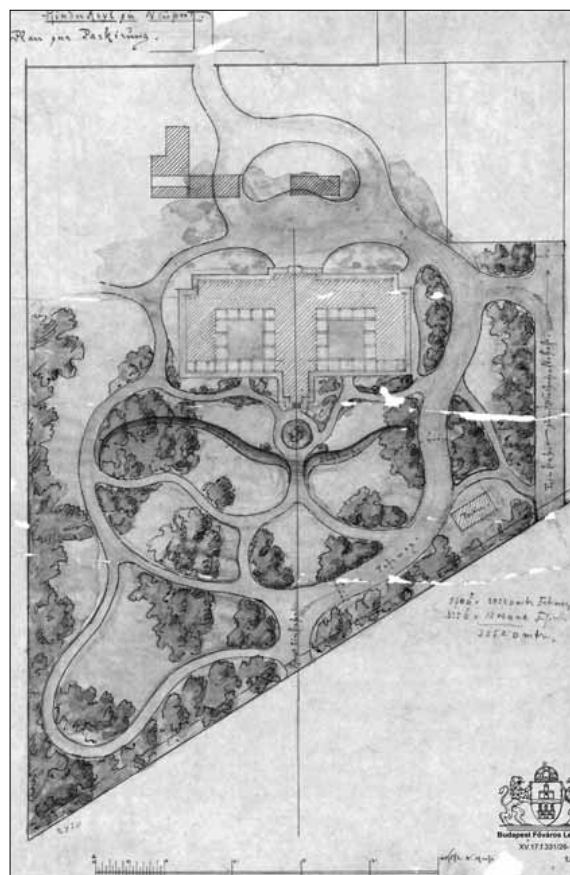

Amikor 1808-ban gróf Károlyi István édesanyja a fóti uradalmat megvásárolta, a birtokközpontot egy földszintes kastély uralta, és az akkor nagyjából protestáns falu római katolikus híveit egy 1780 körül gróf galántai Fekete György által építtetett fatornyos barokk templom szolgálta.

Az igényes Károlyiaknak ez nem felelt meg. Először is a vásárlást követően a földszintes kastélyra egy emeletet építettek és a homlokzatot is rendbehozták. A grófnő halála után a fóti birtokot öröklő Károlyi István a régi templomot felújította, majd egy nagyszabású építkezés-sorozatát indította el az 1840-es években. Ybl Miklós, a hazai építészet legjelentősebb személyisége még nem volt 30 éves, amikor 1843-ban – már több éve a család szolgálatában – megkapta a kastély bővítési és átalakítási munkálatainak irányítását. Ybl gyakorlatilag csaknem 15 éven keresztül dolgozott Fóton, hiszen a kastély átépítésén túl annak környezetében gazdasági épületeket, a parkosítással együtt pavilonokat is tervezett és irányította azok megvalósítását.

Gróf Károlyi István magyar viszonyok között rendkívüli feladatra vállalkozott: nagyszabású templomot építtetett birtokán, saját költségén, s az építéssel a már említett magyar mestert, Ybl Miklóst bízta meg. Az 1845–55 között épülő templom a magyarországi, de méltán mondhatjuk, hogy az európai romantika legjelentősebb alkotása. Ybl együtt kezelte a templomot és a mellette álló épületeket: a plébániát és a zárdát. A teljes együttes tervezésén túl a közreműködő mesterek kiválasztása is rá várt. Jóllehet Ybl a legapróbb részletekig mindent megtervezett, de Károlyi irányító szerepe kétségtelen, a megbízott olasz és osztrák mesterekkel leginkább neki voltak kapcsolatai (pl.: a főoltárképet megfestő Karl Blaas-zal). A teljes

mű eszmei programját bizonyosan Károlyi István állította össze. Ő fedezte Ybl Miklós itáliai tanulmányútjának költségeit 1845 végén–1846 elején. Ugyanakkor teljes volt a bizalma a mester iránt, a mű egésze már Ybl alkotása. „Tekintható akár jelképes jelentőségűnek is, hogy a reformkorban elindított egyik legnagyobb hazai művészeti vállalkozás Fóton keletkezett. Fótról köztudott, hogy a reformkori magyar kultúra megszentelt helye, itt a híres fóti szüretéken a magyar értelmiség színe-java megjelent, írók, költők, politikusok. Fáy, Vörösmarty, Deák, Kossuth és mások...”

A Clarisium Ybl-féle helyszínrajza a környező kertkialakítással együtt

Az Újmegyer Gyarmatot (a későbbi Újpestet) alapító Károlyi István gróf nemcsak egy új közigazgatási egység „alkotmányát” fogalmazta meg alapító levelében, hanem segítette egyes középületeink felépítését is, az 1833-ban építendő kápolna esetében 3000 db téglával, az első községház felépítésére szánt 200 pengő forint ajándékkal. Bár az önállóvá váló egyházközség miatt a kegyúr az újpestiek tüskéjét nem felejtette el, tudta a kötelességét, mikor kell a templomépítést támogatnia, mikor kell ingyen telket adományozni temető(k) céljára, mikor kell a kikötő, a lóvasút építését támogatni. Amikor kiderült, hogy az új község erejét meghaladja a katolikus templom építése (az egyháztanács az akkor Magyarországon legtöbb lelket – 5000 főt – befogadni képes gyöngyösi városi templomot vette mintául), Ybl Miklóst kérte fel, hogy a meglévő falak figyelembe vételével tervezze meg az újpestiek templomát. Ugyan nem ez valósult meg és a mai főtemplom több ütemben épült fel, a végső „menedék” mindig a Károlyi család volt, aki a szükséges támogatást biztosította.*

A Károlyi család igazi kegyura volt a rábízottaknak. Az alapító István gróf felesége (sz. báró Orczy Mária) és menyje, Károlyi Sándorné (sz. Kornis Clarisse) létrehozzák 1870 tavaszán a Budapesti Gyermekekmenhely Egyletet, amely egyik intézményének helyét a rákospalotai határban, Istvántelken jelölték ki 1882 tavaszán. A kijelölt helyen építendő központi épületet, gondnoki lakást, tan- és műhelytermeket is magában foglaló épületegyüttes megtervezésével ismételten Ybl Miklóst bízták meg. Az emeletes, részben vakolt, sárgás téglás épület közepe és háromtengelyes oldalszárnyai előre ugranak. Az alapkö letétele 1882. július 12-én történt, a főépület átadása pedig 1884 tavaszán. A főhomlokzatot előreugró kápolnaszárny jellemzi, melynek bejárata a középtengelyben, a toronyaljban nyílik. A támpilléres, román kockafejezetes oszlopokkal díszített gúlisisakos torony itt is a főhomlokzaton jelenik meg, mint Ybl több korábbi romanizáló tervén (Nagycenk, Ferencvárosi templom). Az épület többi kváderezett sarkokkal (armírozással) és nyílászkeretézésekkel ki-

A Stephaneum aggok házának Istvántelki úti homlokzata és a kápolna belső tere

képzett egyszerű homlokzata a hivatalos városi iskolaépítéset mintáit követi.

1895-ben megnyílt a gróf Károlyi Sándor által alapított kórház 300 000 Ft költséggel. Az épület tervezőjére nézve nincsenek egyértelmű adatok. A Sándor-pavilon tervezését több kutató Ybl-nek tulajdonítja, de ez kérdéses, ugyanis Ybl Miklós 1891-ben elhunyt, az épületet pedig – az 1895-ös átadáshoz – valószínűleg 1893-ban tervezték. (A kórház terveit nem említi sem a teljesnek tekinthető Ybl Ervin monográfia, sem a Budapest Fővárosi Levéltár katalógusa. Természetesen nincs kizárva Ybl szerzősége, de annak igazolása további kutatás tárgya lehet). Az intézmény kezdetben alapítványi kórházként működött, a nyilvánossági jogot 1899-ben kapta meg. A kórházat 60 ágyra tervezték, 1912-ben új szárnyat („Clarisse pavilon”) építettek, így a kórház 150 ágyas lett. 1938-ban az egyemeletes épületre egy új, korszerű emeletet húztak, 3 hónap alatt, a kórház így 240 férőhelyesre bővült. Újpest első kórházában belgyógyászati, sebészeti, gégyészeti és röntgen osztály, a legkorszerűbb laboratórium, korszerűen felszerelt könyvtár működött.

1904. augusztus 13-án kelt alapítólevelével ugyancsak Károlyi Sándor gróf létrehozta az istvántelki birtokán létesítendő Stephaneum elnevezésű intézetet. Az alapítást a váci püspök 1904. november 15-én jóváhagyta. Az intézetet első formájában a Gyermekmenhely Kertészképző tan- és műhelyépületéből alakították ki.

1912-ben a várossal közösen adományozott telket a Főiskolai Szociális Telep számára, amelyen Korb Flóris műegyetemi tanár tervei alapján épült fel Újpest első főiskolája.

A család figyelmét nem kerülte el a nincstelenség, az I. világháború áldozatai után Fóton maradt hadiözvegyek és hadirokkantak helyzete sem. Gróf Károlyi László és felesége, gróf Apponyi Franciska létrehozta a Suum Cuique alapítványt, amiből felépítették Fót-Újfalú telepét. **

A telep házai szoba–konyha–tornácok. A modern igényeknek megfelelően ezeket már átalakították, de egy-két motívum (a tulajdonos nevének kezdőbetűje) még néhány épületen megmaradt. Az alaptölkét a főtí kastélyba meghívott vendégek – köztük nagykö-

vetek, lord Rothermere, valamint a pápa – tették le, ami fejenként min. egy ház ára volt. 1922. május 25-én adták át az első 16 házat; ezen alkalomból idelátogatott maga a kormányzó, Horthy Miklós és a miniszterelnök, gróf Bethlen István is. Újpestet Hess Pál polgármester-helyettes képviselte. A családok 25 éves kamatmentes törlesztés fejében kapták otthonukat. A házon egy mázas cseréptábla hirdette az adományozó nevét. A befolyt törlesztésekből újabb épületeket emeltek. 1922 és 31 között hatvannál több ház épült.

A közelmúltban egy filmet készítettek a családról, amelynek címe volt: A birtok nem a tiéd (Utazás nagykarolyi gróf Károlyi Lászlóval). A film azt igazolja, hogy a vagyon, amit a család megszolgált, megtartott és gyarapított, eszköz arra, hogy hazájukat, a rájuk bízottakat úgy szolgálják, hogy mellette az alkotásuk nemcsak a saját, hanem tágabb pátriájuk dicsőségére is válják. □

*Ezzel kapcsolatban ld. még az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2010. 1–4. számaiban megjelent cikksorozatot az Egek királynéja Templom építéséről.

**Fót-Újfalura és a Stefánai Szövetségre vonatkozóan lásd még Hirmann László írását Apponyi Franciskáról.

A japán nagykövet adományozó táblája

Gróf Károlyi Sándor lóvasútjai

Újpest alapítójának fia, gróf Károlyi Sándor (1831-1906) élettörténetének összefoglalására 1942-ben megjelent műben aránytalanul eltöpreng egyik

legnagyobb érdeme. A Károlyi-uradalom gazdasági és anyagi fejlesztésére nagy gondot fordító fiatal gróf az 1860-as években „Újpesti birtoka révén érdekelt a terjeszkedő főváros fejlődésében is. Még a kiegyezés előtt megindult a pesti közúti közlekedés kiépítése, s ebben mint a Pesti Közúti Vaspálya Társaság elnökének, neki is része van.” Eletrajzi kötetében csupán e sorok utalnak igen szerényen arra, hogy néhány vállalkozó társával ő honosította meg a kor modern nagyvárosi közlekedési eszközét, a lóvasutat, és az első nagyszabású városi közlekedési részvénytársulat alapításában is aktív szerepet vállalt. Emellett anyagi ráfordításával született meg és működött több mint két évtizeden át Újpest és Rákospalota helyi lóvonata.

Károlyi gróf vezetésével 1863 őszén egy néhány fős vállalkozói csoport elhatározta, hogy az elsőként New Yorkban megjelenő (1832), majd Párizsban (1854), Birkenheadban (1859), Londonban (1860) és Koppenhágában (1863) is feltűnő lóvasút Pest és Újpest közötti vonalát megépítsék. Céljuk a jó közlekedés által a kereskedelmi fejlődés biztosítása, illetve a vonal mentén fekvő városi telkek értékének emelése, befektetések előmozdítása volt. A szükséges előmunkálatokhoz helytartótanácsi hozzájárulást szereztek 1864-ben, majd azok elvégzését követően részvényeket bocsátottak ki. Végleges építési engedélyt kértek a pest-újpestin kívül minden Pest város területén létesítendő vonalra is. A beruházás engedélyezési tárgyalása 1864 novemberében zajlott le. 1865. április 22-én a Helytartótanács az építéshez kiadta engedélyokmányát, majd május 22-én az engedélyesek részvénytársaságot alapítottak Pesti Közúti Vaspálya Társaság (PKVT) néven, melynek első elnöke gróf Károlyi Sándor lett. A cég tényleges vezetése

azonban Jellinek Mór közgazdász-nagykereskedő, kereskedelmi igazgató kezében összpontosult.

Októberben, többszöri tárgyalások után megkezdődött az építkezés. A vasúti pálya 1435 mm-es normál nyomtávolsággal, egyvágányos, kitérős rendszerű kivitelben készült. Beszerezték a szükséges járműveket is, nyolc darab emeletes és négy egyszintes kocsi-val kívánták a forgalmat megindítani. A Széna (ma: Kálvin) téri végállomástól a mai Múzeum és Károly körúton, a mai Bajcsy Zsilinszky úton és a Váci úton vezetett a mai újpesti vasúti híd melletti végállomásáig. Utóbbi végponton a társaság kibérelte, majd megvásárolta Wagner János építész házát a forgalmi személyzet helyiségei, valamint váróterem részére. (Ez az „indóház” ma is áll a Váci út 201. szám alatt.) Mellette építették fel az istállókat és a kocsiszínt. A PKVT kezdetben a lovakat csak bérelte, később tértek át saját vonóerő alkalmazására.

A majdani főváros, Budapest első közúti vasútjának megnyitó ünnepségét 1866. július 30-án tartották, a menetrendszerinti forgalom augusztus 1-jén indult. Utasai hamar megkedvelték az új közlekedési eszközt, a kocsik nagy forgalmat bonyolítottak le, már az első hónapban mintegy 57 ezren utaztak rajtuk. Az 1870-es évek elején Pest belvárosában a pályát kettősvágányúra építették át, külső szakaszán pedig a kitérők hosszát növelték.

A PKVT működése – köszönhetően a nagy utasszámnak – igen jövedelmezőnek bizonyult, jelentős bevétele lehetővé tette a hálózat fejlesztését. Új vonalak épültek, így a mai Rákóczi úton, a Rottenbiller és Damjanich utcákon át a Városligetbe 1868. május 9-étől, a mai Józsefvárosi pályaudvarhoz 1868. július 1-jétől járt a lóvasút. Utóbbi folytatásaként a mai Fiumei és Kőbányai úton át 1868. szeptember 26-ától lehetett Kőbányáig lóvonaton eljutni, 1869. január 30-án pedig a mai Kálvin tér–Üllői út–Orczy út–Orczy tér irányában született összeköttetés. 1870-ben két szárny-

vonallal egészítették ki a hálózatot: április 7-én a mai Vámház körúton, 22-én pedig a mai Szent István körúton indult forgalom. Kocsiszínt és istállókat a Damjanich utcában, Kőbányán és az Üllői úton is emeltek. 1873-ban a társaság 23,5 km hosszú vonalhálózatán mintegy 38,5 km-nyi vágány feküdt, s 168 személy- és 26 teherkocsi, illetve 550 ló tartozott állományába.

Károlyi Sándor a PKVT elnöki tisztségéről 1874 márciusában összeférhetetlenségre hivatkozva lemondott, ugyanis szintén elnöki posztot töltött be a hasonló profilú Újpest–Rákospalotai Lóvonatú Vaspálya Társaság (URLVT) élén.

Újpest keleti irányú terjeszkedése és Rákospalota lakóinak sűrűbb és olcsóbb utazás iránti igénye, valamint az egyre gyarapodó ipari üzemek áruszállítási módjának javítása mozgította elő a két helység közötti lóvasút létrejöttét. 1868 márciusában Lukácsy Sándor rákospalotai nyaralótulajdonos kapott engedélyt a létesítmény előmunkálataira, ám e jogát anyagi okok miatt egy nyolctagú vállalkozói csoportra ruházta át. E konzorcium vehette kézhez az 1869. július 4-én kiadott miniszteri engedély-okiratot. Azonban a vasút ügye nem haladt előre, s ők e koncessziót 1870. július 9-én továbbadták a lóvasútügyeken már jártas gróf Károlyi Sándornak, aki szeptemberben terjesztette a minisztériumhoz a leendő lóvonat általa készített terveit és a pálya leírását.

Károlyi gróf, mint a leendő újpest-rákospalotai lóvasút engedélyese, építési szerződést kötött (az ekkor még szintén az ő elnöksége alatt működő) PKVT-vel, majd részvénytársaság alapítását készítette elő. 1871. augusztus 28-án létrejött az URLVT, melynek szintén ő lett elnöke. Ezután megindult az új lóvasút építése, mely a pesti vonal újpesti végpontjától a mai Váci út–Árpád út–István út–Görgey Artúr utca–Szilágyi utca–Rákospalota, Pozsony utca útvonalon vezetett keresztül. Forgalma 1872. május 1-jén indult, bár hivatalos műtanrendőri bejárására csak utóbb, május 13-án került sor. A pálya 1435 mm-es nyomtávval, egyvágányos, kitérős rendszerrel készült. A társaság utólag megvásárolta a rákospalotai Reményi-féle telket (a mai Kertköz utcában), ahol forgalmi telepet hoztak létre. Az első időben 10 személy- és 23

teherkocsi közlekedett az URLVT 4 km hosszú vonalán.

A vasút forgalma nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, üzeme veszteséges volt. Ezért a társaság 1876. október 1-jei rendkívüli közgyűlésén résztvevők elhatározták a vállalat felszámolását. Gróf Károlyi Sándor ezután megvásárolta az újpest-rákospalotai lóvasutat (1877), rendezte adósságait és hozzájárult fejlesztéséhez.

A forgalom sűrítését 1877 és 1880 között újabb kitérők beépítésével célozta meg. 1878-ban készült el Palota (ma Rákospalota-Újpest) vasútállomáshoz vezető iparvágány, kapcsolódva az Osztrák Államvasút Társaság vonalával, valamint több ipari üzemben lóvasúti áruszállítás indult. Iparvágányt fektettek a rákospalotai Olajipari Társaság Rt. olajgyárba (1870-es évek első fele), Stern Ignác újpesti szeszgyárba (1878), a Pollack és Fiai Gyufagyárba (talán 1880-as évek eleje), valamint az 1882-ben alakult szövőgyárba, a későbbi Magyar Pamutipar Rt. telepére. Kibővült a forgalmi telep és új járműveket is beszerettek, hét új egyfogatú személykocsival és több teherjárművel, valamint lóval gyarapodott az állomány.

Azonban úgy a pálya, mint a járművek idővel egyre jobban elhasználódtak, felújításukra nagy szükség lett volna. A fejlesztések súlyos gátjává vált, hogy az üzem anyagi kiadásai jó részben meghaladták bevételei mértékét. Károlyi gróf tudta, hogy vasútját a jelenlegi állapotban nem lehet tovább működtetni, ám a forgalmat már csak a községek lakóinak érdekében is fenntartotta. Úgy döntött, ismételten részvénytársaságot alapít. Ezt végül már nem ő szervezte, 1893 végén sikerült a vasút eladásáról megegyezni az időközben a budai lóvasúti céggel egyesült Pesti – az 1878-ban történt egyesülést követően Budapesti – Közúti Vaspálya Társaság vezetőivel. 1894. február elején Országh Sándor városrendezési szakember, mint BKVT igazgatósági tag és Jellinek Henrik (Jellinek Mór fia) BKVT vezérigazgató vásárolta meg, ők pedig áprilisban megalakították a Budapestvidéki Közúti Vasút Rt.-t. Ebben viszont a sok más közéleti elfoglaltsággal rendelkező gróf már nem vállalt szerepet, 1894 elején végleg felhagyott lóvasút-patronáló tevékenységével. □

LŐRINCZ RÓBERT

Madách Imre múzsája Újpesten

A hajdani újpesti Dobó utca ma már szinte csak emlék. Házait lebontották, területén tízemeletes betonkolosszusok merednek az ég felé. Csak a Szilágyi út felőli végéből megmaradt néhány tíz méteres szakasz. Az utcätöredék északi oldalán omladozó pár épület ragadt itt mementóként a régi újpesti világból. Réges-rég nem áll már a négyes számú ház sem, melyet pedig méltán nevezhetünk az egykori utca legfontosabb ingatlanának. Száztizennyolc évvel ezelőtt, az akkori tulajdonos Krisztics Vilmos asztalosmester és neje, Csányi Magdolna a ház eladásáról döntöttek. Hamarosan vevő is jelentkezett, s az épület inentől fogva érintőlegesen a magyar irodalomtörténet részévé vált.

1893-ban járunk tehát, március 22-én. A neves budapesti királyi közjegyző, Gászner Béla irodájában az újpesti Krisztics házaspár mint eladó, Lónyay Etelka pedig mint leendő tulajdonos jelent meg, hogy a Dobó utcai ingatlanra az örökadási szerződést megkösse. A vételárat háromezer forintban állapították meg, s megegyeztek abban is, hogy az

épület május elsején kerül majd az Andrássy úti villáját elhagyó 69 éves Lónyay úrnő birtokába.

S hogy miért aggattuk fentebb a házra e meglehetősen fennkölt jelzőt? Lónyay Etelka úgy él az irodalmi köztudatban, mint a nagy magyar költő, Madách Imre egyik ifjúkori szerelme és első múzsája. A két fiatal 1839-ben, Madách pesti tanulóévei alatt ismerkedett meg egymással. Az ekkor 16 éves Etelka (1824. március 3-án született Nagylónyán) szüleivel és fiútestvéreivel Pest belvárosában, az egyetemi templom és a Károlyipalotával szemben álló sarokház első emeletén lakott. Az itt rendezett társas összejövetelekre gyakran volt meghívott vendég az ifjú, 17 éves Madách is, aki Etelka egyik bátyjával, a későbbi magyar miniszterelnökkel, Lónyay Menyhérttel ápolt szoros baráti kapcsolatot. A látogatások során Madách szíve gyorsan szerelemre gyúlt a ház törekeny hajadona iránt, s mivel érzelmei viszonzatlanok maradtak, bánata költeményeiben jutott kifejezésre. 1840 nyarán látott napvilágot első (és egyetlen) verseskötete Lant-virágok címmel, melynek számos verse Etelkához (akit költeményeiben

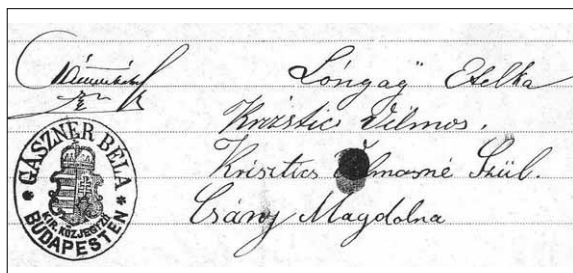

A Dobó (a Vasút – ma Görgy Artúr – utcától dél-nyugatra a második) utca egy korabeli térképen

csak Adeline-nek nevez) fűződő szerelméről szól. A kis példányszámban nyomtatott mű ma az egyik legnagyobb könyvritkaságnak számít, jelenleg négy példánya ismert.

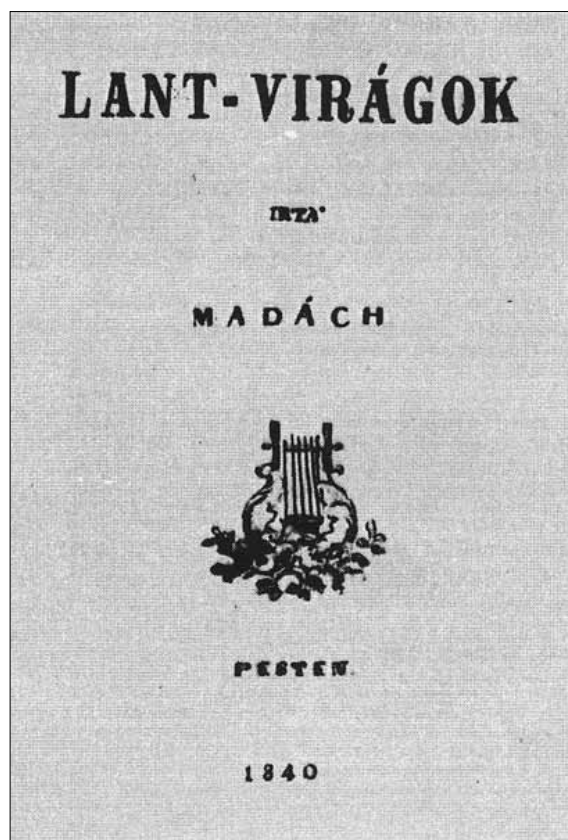
Am a vonzalom amilyen gyorsan és szenvedélyesen jött (a költő fejében még az öngyilkosság gondolata is megfordult), oly hirtelen le is lohadt. Ugyan az Etelka-versek közé számítanak még az 1840 őszen írt A hűtlen, Kertben Etelkéhez és Utóhang Etelkéhez című költemények is, ám Madách már korábban megszakítva pesti tanulmányait vidékre utazott, s még ebben az évben romantikus bánattal lemondott Etelka iránti szerelméről. A szerelem kiteljesedésének elmaradása több okra is visszavezethető. Ebben – Madách Imre és Etelka fiatal kora mellett – leginkább valláskülönbőségük játszhatott szerepet. A református családból származó Etelka joggal feltételezhető, hogy apja, Lónyay János, aki korának egyik legbefolyásosabb férfia, titkos tanácsos és a gödöllői uradalom adminisztrátora volt, a katolikus Madáchcsal való kapcsolatát – az ekkor nagy viharokat kiváltó vegyes házasságok miatt – már csak vallási meggondolásból sem engedélyezné. Ugyanez igaz lehetett a másik családnál is, különösen Madách Imre vasszigoráról ismert édesanyja, Majthényi Anna esetében.

Nem tudunk róla, hogy 1840 nyara után Madách valaha is találkozott volna ifjúkori szerelmével. Etelka 1844. augusztus 6-án szülőfalujában, Nagylónyán férjhez ment Szirmay Ödön országgyűlési képviselőhöz, de házassága a családi hagyomány szerint boldogtalan volt. Több forrás is említi, hogy legalább két gyermekük született, de kutatásaim ezt nem erősítik meg. (A Szirmay-családfa szerint Szirmay Ödönnek csak egyetlen gyermeke született, harmadik feleségétől, Máriássy Máriától. A források által említett,

A Dobó utcai ház adásvételi szerződésén szereplő aláírások

Nagylónyán anyakönyvezett Albert és Flóra, Etelka bátyjának, Albertnek gyermekei lehettek.) Szirmay Ödön és Etelka rövid idő után már külön éltek, utóbbi férje nevét sohasem használta. Mint szinte egész élete során, újra anyjával, Lónyay Florentinával élt egy háztartásban, egészen annak 1885-ben bekövetkezett haláláig. Etelka, akit a visszaemlékezők a női gyöngédség és jóság valódi mintaképeként neveztek, s akit egykori nevelője, Sasku Károly író még a latin nyelvre is megtanított, szenvedéllyel festett, zenélt, elbeszéléseket írt, s mindemellett jótékonyági egyesületek munkáját segítette. A Jókai Mór unokahúga, Jókay Jolán vezette Nagypénteki Református Társaság hölgyválasztmánya, amely a legszegényebb gyermekek gyámoltásával foglalkozott, örökös tiszteletbeli elnöknőnek is megválasztotta. 1891-ben lefordította és négy kötetben közreadta rajongásig szeretett anyjának német nyelvű naplóit, írásait. Két évvel később, 1893-ban, talán súlyosbodó anyagi nehézségei miatt úgy döntött, hogy Újpestre költözik.

Az Etelka-verseket tartalmazó Lant-virágok címlapja

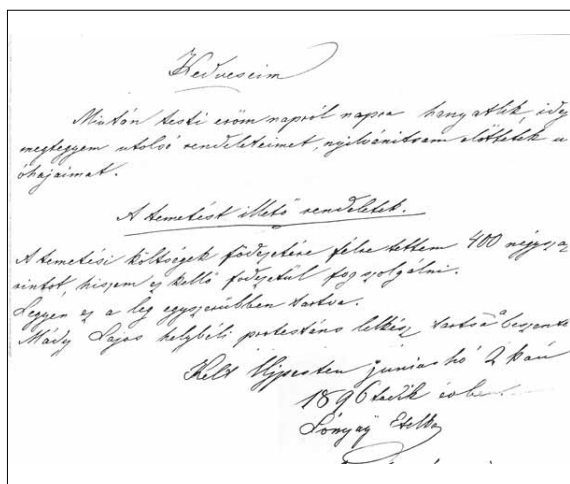
A Dobó utcában található kis ház és kert azonban nem sokáig lett otthona. „Újpesti magányában”, ahogy itteni éveit önmaga jellemezte, csak hűséges szolgálója, a hosszú évek során anyját és őt is lelkiismeretesen gondozó özvegy Sarudy Lászlóné osztozott. A családtagok közül egyedül unokahúga, Lónyay Ilona tartotta vele a kapcsolatot, s a teljes anyagi összeomlástól is csak Ilona férjének, báró Kaas Ivor országgyűlési képviselőnek folyamatos pénzügyi támogatása mentette meg. Egészségi állapota napról-napra romlott, állandóan betegeskedett. A közlegő véget érezve többször is végrendelkezett. A levéltárban fennmaradt iratok tanúsítják, mindent körültekintően átgondolt, halála esetére pontos forogatókönyvet írt. A Dobó utcai házban felállított ravatalt „környezték illatozó virágok” – kérte, s „ugyanazon fehér posztóval legyen bevonva, mely boldogult édesanyám ravatalát fődte”. Úgy rendelkezett, hogy az ablaktáblákat tárják szélesre, had öntse el a szobát a világosság, a napfény. Mády Lajost, Újpest református lelkészét kérte föl „a pompa sötét jelvényeit és szertartásait” nélkülöző beszentelés megtartására, melyre néhány ismerős család (köztük a Mády család, kikkel különösen jó kapcsolatot ápolt) kapott csak meghívót. Temetési költségeire 400 forintot tett félre, s végső nyughelyéül a nagylónyai családi kriptát jelölte meg. A Dobó utcai házat és kertet Sarudy Lászlónéra hagyta azzal a kitételrel, hogy szolgálójának halála után az ingatlant és a benne található

ingóságokat adják el, s a befolyó összeget báró Kaas Ivor három gyermeke között egyenlő részben osszák szét. Legyengült szervezete rövidesen felmondta a szolgálatot, itt Újpesten érte a halál 1896. augusztus 11-én, 73 éves korában. A végrendeletben foglaltaknak megfelelően az újpesti beszentelést követően koporsóját Nagylónyán, a családi kriptába helyezték.

Egy kis kitérő erejéig kanyarodjunk vissza Lónyay Etelka és Madách Imre egykori kapcsolatához. Hogy az újpesti vonatkozásból a másik fél se maradjon ki, érdemes megemlítenünk azt az eddig kevésbé ismert tény, hogy Madách Imre családja Káposztásmegyerpuszta egyik birtok-örökösének számított. 1836-ban a Károlyiak 48.000 pengő forintot fizettek ki az egykori tulajdonos Újfalussy család leszármazottainak (köztük Madách Imrééknek), hogy minden birtok-jogukról lemondjanak Fót, Palota, Sikátor és Káposztásmegyer vonatkozásában. A Madách familia Imre ükapja, Madách László révén került be az Újfalussy családba, aki 1717-ben vette feleségül Újfalussy Zsuzsannát. Egy későbbi, az 1850-es években folyó per során, melyet egy másik ági Újfalussy leszármazott indított a Káposztásmegyerért kifizetett pénzből való jogosultságáért, Madách Imre testvérel és anyjával együtt járt el az ügyben.

De térjünk vissza Lónyay Etelkához. Nyilván jó néhány festmény és talán fénykép is készülhetett róla életében, mára azonban rokonai sem tudnak egy hiteles képet felmutatni róla. Kutatásim során egyetlen festmény feljegyzésére akadtam, Györgyi (Giergl) Alajos, számtalan arisztokrata-portré készítője, 1857-ben festette meg Lónyay Etelka arcképét. (A 65.5x53 cm, olaj, vászon kép az 1960-as években elhunyt Boemelburg Konrád báró tulajdonaként szerepelt, jelenlegi sorsa ismeretlen.) Etelkának a századforduló híres íróője, a gróf Vay Sándor néven publikáló Vay Sarolta állított emléket egyik írásában, amelyben elbeszélte, hogy a szabadságharc bukása után miként segítette bátyja, a későbbi pénzügyminiszter, majd miniszterelnök Menyhért menekülését.

Lónyay Etelka Újpesten töltött utolsó néhány éve tovább árnyalja településünk már eddig is gazdag irodalmi múltját. □

Lónyay Etelka saját kézzel írt végrendeletének részletei

Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 3. rész

Kézirat szabadkőműveseknek

„Boldogan konstatálja [megállapítja] a jelentés, hogy a profánéletben nincsen keletünkön egyetlenegy számbavehető humanitárius, kulturális vagy társadalmi mozgalom, melynél testvéreink legnagyobb része, szinte a testvérek mindannyian nem nyújthatnak segédkezet – s alig adja át SCH. R. a főmesteri kalapácsot 1901. február 8-án immár negyedszer, egyhangú lelkesedéssel megválasztott Kis testvérnek, mikor borzasztó csapás éri a páholyt. Sch R. a lelépő főmester, ki a profánéletben is előkelő pozíciót foglal el és úgy Újpesten, mint Budapesten, minden körben a legnagyobb tiszteletnek és szeretetnek volt részese, erkölcsileg letört. Lett volna ugyan alkalma az igazságszolgáltatás sújtó keze elől menekülni, de ő, amint ezt ki is jelentette, belátva bűnét, bűnhődni akart. »A szerencsétlen testvér szabadkőműves voltát mindenki tudta s így a páholyban kifelé való intenzív működéséről, különösen alkalmas profánoknak befogadásáról le kellett mondania.« (Boldog K. 1900. évi jelentéséből.) Vigaszt csak a testvérpáholyok őszinte részvételéből meríthetett a páholy, kik az igaz szabadkőműves érzésnek adták tanújelét, mikor biztató, bátorító szeretettel siettek a Világosság segítségére, s a csüggedt testvérek szívébe új erőt öntöttek, mikor testületi megjelenésükkel adták tanújelét annak, hogy az igaz barátját a bajban ismeri meg az ember. Az Eötvös páholy testületileg, Dr. Feleky Hugó főmesterével és mindkét h. nagymesterével, a Comenius páholy Dr. Bihari Mór főmesterrel élén, a Demokrácia páholy Gelléri Mór vezetésével jött ki a mélyen sújtott testvérekhez. Jóságos szívük melegével enyhítették a szégyen borzongását.

A nagy csapás után csak lassan tér magához a páholy. A testvéri lánc megritkul, a testvérek működése a szentély falain kívül, a profán életben a lehető legkisebb körbe szorul, de az igaz szabadkőműves szeretet csak

annál jobban megnyilatkozik bennük. Első dolguk, hogy a szerencsétlen, megtévelyedett testvér támasz nélkül maradt családján segítenek, s állandó támogatásukkal megvédik a fenyegető nyomortól.

Különben is vigasztalást keresnek a múlt talán túlságos hangos és hívságos szereplése helyett a csendes, névtelen jótékonyágban. Soha humanitárius célra annyit nem költött a páholy, mint ezen szomorú pár esztendőben. A népkonyha, kenyér- és levesosztó intézet, melegedő szoba, de különösen ez éhező iskolás gyermekek ellátása foglalkoztatja 1901–902-ben a páholyt, amely nem elégedett meg a theoria [elmélet] és sentimentalizmus [érzelgősség] olcsó dicsőségével, hanem segítette megalapítani a gr. Teleky testvér által kezdeményezett Gyermekotthon, itt Újpesten pedig, midőn mindenféle nyilvános gyűlés meddő vitatkozással telt el, vagy azt hitte, hogy díszes meghívók, hatalmas plakátok terjesztésével már elvégezte dolgát, a testvérek bizony nem restellték végigházaszni az egész várost, s nem nyugodtak addig, míg 100 iskolás gyereknek nem biztosítottak jószívű családok asztalánál egy-egy helyet. A következő években is ezrekre megy az összeg, melyet egyes testvérek szegény gyermekek ellátására és ruházására áldoznak.

Lassan-lassan begyógyul a fájó seb; a kivált testvérek helyét újak foglalják el, s mikor Kis Sándor tv az 1903. év elején Benkovits Imrének adja át a kalapácsot, a béke, egyetértés és összetartás már teljesen helyreállt, ismét céltudatosan folyik a munka, úgy, hogy a 15 éves évforduló szónoka, V. L. testvér büszkén mondhatja, hogy »a néhány lelkes testvér lerakta köveket nem lazították meg az idő viszontagságai, nem támadt rés a falakon, mert a szeretet és összetartás egybekötő vako-lata elég erővel tartották azokat össze, dacolhattak a 15 év alatt dúlt, kelleténél több viharokkal, sőt biztos alapot szolgáltatottak arra is, hogy évről évre egy-egy új sor téglát rakva a régiék fölé, kedves reményekkel emeljük

feljebb a királyi művészet csarnokának falait, építsük tovább a szeretet templomát« [...]

Azok közül, kik a páholy bölcsőjénél állottak, mindössze csak 3-an voltak jelen: Hollós Jakab testvér, ki 15 év előtt a Nagy-páholy megbízásából az előkészítő mesteri tisztséget viselte, Hollander Mór tiszteletbeli tag és Dr. Kis Sándor, mint az alapítók egyedüli képviselője, kit ez alkalommal választottak meg szeretetük és hálájuk jeléül a testvérek a Világosság páholy örökös tiszteletbeli főmesterévé.

Különös játéka a sorsnak, hogy ugyan ezen évben halt meg a páholy első tiszteletbeli főmestere és tulajdonképpeni megalapítója, Lichtenstein F. Lajos, ki míg csak egészségi állapota engedte, buzgón vett részt a Világosság páholy minden munkáján.

»A jó ember, a hű testvér, október 29-én hunyta le örök alvásra szemeit. Nála voltam szunnyadó életének utolsó óráiban, mikor már közelgő végét érezte.

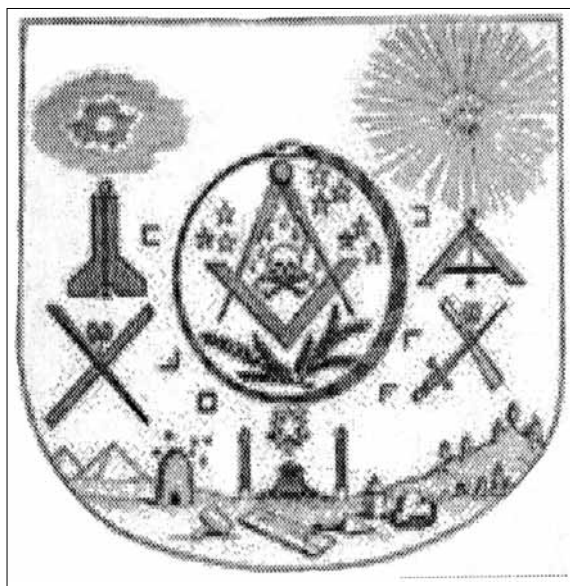
Beszélni alig tudott, s így erőtlen kezeit ajkához emelte, csókkal jelezte búcsúját az ő szeretett Világosság páholyának testvéreitől.« (Boldog Kálmán 1903. évi jelentéséből).

Mintha csak Jókai valamelyik regényének hőse öltött volna testet Lichtenstein F. Lajosban, olyan rendkívüli, szinte fantasztikus az életének sora. Engedjétek meg, hogy e helyt is felelevenítsük emlékezetét s elétek

állítsam őt azon emlékbeszéd alapján, melyet Kis Sándor tb. Főmesterünk tartott róla halála után 5 esztendővel, a Világosság-páholy 20 éves fennállásának emlékünnepe-n!

»Lichtenstein F. Lajos 1829.[-ben] született. A szabadságharc kitörésekor a budapesti tűzérhadapród-iskola növendéke volt. Ő is a szabadság védelmére sietett s ügyességénél fogva csakhamar Kossuth Lajos hivatalos futárjává nevezte ki. E minőségben nagyon sok veszedelmes küldetésben volt része, melyet páratlan furfanggal és szerencséivel végzett. Egyszer azonban majdnem megjárta. Kossuth Görgeyhez küldte azzal a paranccsal, hogy rögtön egyesüljön Dembinszkyvel [...] Egy szénás szekér fenekén tette meg étlenszomjan az utat. Ellenséges katonák feltartóztatták a szekeret s szuronyaikkal keresztülkaszul szurkálták a szénát, de benne csodálatos módon semmi kárt nem tettek. Ilyen és hasonló viszontagságok között megérkezvén a gödöllői táborba, azonnal Görgey elé vezeteti magát, átadja az írásbeli parancsot, de aztán – a megbízáson kívül – oda áll a vezér elé és lelkes páthosszal próbál a hadvezérnek lelkére beszélni, hogy azonnal engedelmeskedjék a kormánynak. Görgey egy darabig csak ámulva hallgatja, majd szörnyű haragra lobban, hogy itt e fiatal suhanc őt leckéztetni meri, egyszerre csak, mikor a futár csak nem tudja abbahagyni a szónoklást, dühösen odakiált Bayer ezredesnek: „Lőjétek főbe!” Csak Bayer ember-szeretete mentette meg a biztos haláltól.

A szabadságharc leverése után természetesen neki is menekülnie kellett. Páratlan vakmerőséggel egy Bécsbe induló hajóra száll. Útlevele nincs s így biztos, hogy kikötésnél letartóztatják. Ekkor zseniális furfanggal vágja ki magát. Beszédbe elegyedik egy osztrák generálissal, pompásan mulattatja s közvetlenül a kiszállás előtt olyan érdekes diskurzusba bocsátkozik vele, hogy a generális nem tudja abbahagyni, hanem kiszállás közben, nehogy a tolongásban elválasszák őket egymástól, karon fogja s élénk beszélgetésben így lépnek a hajóhídra. A generális barátjáról senkinek, még csak esze ágában sincs útlevelet kérni s Lichtenstein megmenekül. Bécsből Poroszországba szökik, itt újságokba írogat olyan cikkeket, hogy az osztrák polícia haragját vonja magára; sietve kell

Szabadkőműves jelkép

innen menekülnie. Keserves nélkülözések után Londonba kerül, itt csakhamar virágzó nagykereskedése van. De a honvágy a 60-as években csak hazahajtja őt s itt Deák Ferenc kívánságára, gr. Andrassy Gyula támogatásával megalapítja a legelső magyar könyvnyomatos lapot, melynek hasábjain a legkiválóbb államférfiak és publicisták közreműködésével sikerrel verte vissza a haldokló önkényuralomnak Magyarország ellen, a külföldi sajtóban szórt rágalmaikat. A 70-es évek derekán magasan ragyogott szerencsecsillaga. Igazi nagyúri életet élt, melyről még ma is legendák szállnak szájról szájra.

Megbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyar vidéki sajtónak, amennyiben ő volt az, ki a sajtót évek nehéz munkájával hatalmas tudatára a szó valódi értelmében felrázta és az e hatalomban rejlő propagatív [meggyőző] erőről az intéző köröket sok fáradság árán meggyőzte.

Pártolta a művészeteket és nem egy ma is élő művész vagy író neki köszönheti hírnevét. Barátságot tartott fenn jóformán minden nagy művészünkkel, Liszt Ferencen és Munkácsy Mihályon kezdve. A zenét maga is művelte, pompásan hegedült és több zeneszerzeményét ma is játsszák. Nagy híre volt annak idején hegedűgyűjteményének, mely 10 darab cremonából állott s melyet 40 ezer forintba becsültek.

Pápay Istvánnak, a kir. kabinetiroda néhai főnökének kedves embere volt, s ennek révén fontos esemény előkészítésében közvetve vagy közvetlenül részt vett.

Hogy mikor és hol vették fel a szövetségbe, azt nem tudni. A nagypáholy adatai szerint 1868. december 30-án az „Egység a hazában” páholyban már mint mester lett befogadva, melynek elutasítása után a Szt. István páholyhoz csatlakozott, melynek főmestere is volt és különösen vidéki páholyok alapítása alkalmával való közreműködéssel és anyagi támogatással szerzett nagy érdemeket.

Érdemei elismerése gyanánt belekerült a régi Jánosrendű Nagypáholy főtisztikarába és első felügyelője, majd helyettes nagymestere volt e páholyban. Utolsó nagyobb szabású szabadkőműves cselekedete volt a Világosság

páholyban megalapítása. (Gelléri: A magyar szabadkőművesség története.)

Azon rendkívüli egyénekhez tartozott, kiknek személyi varázsa alól senki sem vonhatta ki magát. Imponáló megjelenésével a férfiúi szépség prototípusát képviselte, emellett pedig minden szép és nemes iránt oly fogékony kedélye volt 70 éves korában, mintha 18 éves lett volna. Finom tapintata, gyöngédsége, kifogyhatatlan svádája, francia szellemessége, polyhistorikus tudása, világlátottsága, életkedve és humora megkedveltette minden körben, ahol megjelent. A régi romantikus világ minden idealizmusát és ragyogó szellemét összes erényeivel és hibáival egyesítette önmagában a mi Lajos bácsink, ki szeretetében igazán magához ölelte az egész világot és szeretetében erre a világra pazarolta mindazokat a szellemi és anyagi kincseket, melyekkel őt a természet és a jó sors megáldotta. Ez a grand seigneur, ez a modern Lear király gondolt mindenkire, csak magára nem, ki fénykorában mesés vagyont felett rendelkezett és fejedelmi háztartást vitt, 74 éves korában pedig teljes szegénységben halt meg [...]»

A páholy új főmestere, Benkovits Imre főmesteri megnyitóján különösen azt hangsúlyozza, hogy a páholy törekvéseinek megvalósítható célok felé kell törekednie, helyettese dr. Wolfner Jakab szintén a gyakorlati irány szószólója és így csak természetesen, hogy a testvérek kitartó áldozatkészségének most már kézzelfogható eredménye is jelentkezik. 1902. január 3-án nyílt meg a józan emberek pihenője, melynek létesítésén már, mint helyettes főmester annyit dolgozott Benkovits Imre, mely Feinsilber Róbertnek a Pécsi Naplóban „Nyomor, halál és társaik” címen megjelent cikkének hatása alatt keletkezett, hogy harcra keljen az alkoholizmus s az azt nyomon követő züllés és pusztulás ellen. Hogy ez intézmény milyen tevékenységet fejtett ki, arra nézve elég felemlítenünk, hogy az 1904. évben 2164, az 1905-ben 2500 személynek nyújtott éjjeli szállást, kenyeret, teát. Egyéb gyakorlati alkotások is sorra kerülnek. Fadgyas Gyula és Elek Pál tt buzgóságából megalakul a párbajjellenes szövetség helyi csoportja.”

Folytatjuk...

(Közreadja: Kadlecovits Géza)

Epizódok Aschner Lipót életéből

14. rész: Elődök és utódok

A felmenőkről keveset tudunk, de az bizonyos, hogy Lipót édesapja, Aschner Ármin (akit néhány helyen Hermanként szerepel), 1834-ben a Pozsony megyei Kátlón született. Felesége, Wertheimer Emma (Emmanuela) 1838-ban látta meg a napvilágot, és 1933-ban Budapesten hunyt el.

A különböző források alapján kilenc gyermekük született, de a kutatások során csak hét testvéréről került elő születési adat. Eszerint Aschner Samu volt az első a sorban, aki 1870-ben született, majd 1872. január 27-én Lipót következett. A harmadik Szidónia (Cecília) volt 1875-ben. Negyedikként született Márkus 1880-ban, majd Jakab 1882-ben, Lujza (Louisa) 1885-ben. A sorban a hetedik az 1887-ben született Manó (György) volt.

Bár anyakönyvi adatokkal nem rendelkezünk, de tudjuk, hogy Aschnernek volt egy János és egy Dávid nevű öccse is. Dávid nevét – Manóéval együtt – ott találjuk a Magyar Elektrotechnikai Egyesület 1915-ben kiadott tagnévsorában. (Aschner Lipót neve 1913-tól már a választmány tagjai között szerepel.) Mindhárman újpesti lakosok, a közlemény szerint Aschner Dávid „műszaki hivatalnok”; lakcíme: Illek Vince utca 10., Manó „műszaki tisztviselő”, lakcíme: Illek Vince utca 6., Lipót pedig „gyárigazgató”, címe: „Újpest, IV.” – ez a jelzés a gyárterületet jelöli.

Negyedszázaddal később – a Magyar Elektrotechnikai Egyesület 1939. február 1-i tagnévsorában – ugyancsak mind a hárman szerepelnek. Aschner Dávid immár műszaki igazgatóként (lakcíme változatlan). Előbb az Egyesült Izzó belföldi értékesítését irányította, majd 1921-től, amikor az Egyesült Izzó megvásárolta a Tokodi Üvegyárat, annak igazgatója lett. Pályájáról nem maradt fenn

adat, csak azt tudjuk, hogy 1944-ben Auschwitzban halt meg.

Fivéré, Manót – aki idő közben Gyögyre változtatta utónevét – a tagnévsorban elektrotechnikai nagykereskedőként regisztrálták, aki „gyengeáramú elektromos szerelési anyagok, háztartási üvegáruk és rádiókészülékek” értékesítőjeként Budapesten, a VI. kerületi Podmaniczky u. 21. szám alatt rendezte be üzletét és raktárát.

A fennmaradt adatok szerint Aschner János műegyetemi diákévei alatt a MAFC-ban futballozott, és 1903-ban a vendégek csapatában játszott a népszigeti UTE-stadion avatómérkőzésén. Az 1930-as évtizedben az UTE atlétikai szakosztályának elnökeként tevékenykedett.

Aschner Jakab – Lipót legidősebb öccse – ugyancsak elkerült szülőfalujából és továbbtanult. Az okleveles mérnök, építőmester és építési vállalkozó a belvárosi Kossuth Lajos téren nyitott mérnöki irodát. 1939-ben Lipót megbízásából részt vett az ajkai timföldgyár létesítését megelőző ki-sajátításában. A sportkönyvek szerint az 1920-as években Aschner Jakab az UTE színeiben futballozott, a Magyar Futballbírák testületének tagjaként hivatásos játékvezető lett, sőt, 1930-tól két éven keresztül az UTE jégsporthoz szakosztályát is vezette.

Aschner Miklósról – Lipót egyik unokaöccséről – nem tudjuk pontosan, hogy melyik fivérének volt fia, de Kozma László mérnök, az Egyesült Izzó egykori telefonfejlesztője „A II. világháború sodrásában” című visszaemlékezésében megemlékezik munkaszolgálatos bajtársáról: „Aschner Miklós a híres Aschner Lipótnak ‚elfajzott’ unokaöccse, kékszemű és szőkehaj! Nagy szegény ez egy Aschner családban. Az Újpesti Pamutiparnál volt vezető állásban. [...] Aschner Miklós barátom elkeseredésében egy javaslattal kereste fel Dózsa hadnagyun-

kat. Azt az ötletét adta elő, hogy, mint a Pamutipar igazgatója [valójában igazgatóhelyettese], tudna szerezni az egész századnak barnaszínű overallokat. Aschnernek sikerült meggyőznie a hadnagyot. Persze, ezután Aschner hetekig távol volt, majd megérkeztek a kezeslábasok. Ráadásul mindenkinek jutott egy hasonló színű sísapka. Hogy mibe került ez a beszerzés a századnak és honnan szerezték be a pénzt, azt sohasem tudtuk meg.”

Aschner Lipót másik unokaöccsének, Istvánnak szakmai pályájáról nem maradt fenn levéltári dokumentum. Időnként egy-egy levelezőlapon üdvözölte nagybátyját. Tudjuk, hogy 1938-ban kivándorlási kérelmet nyújtott be az Egyesült Államokba. Aschner Lipót támogatólevelekkel többször próbált segíteni az ügyben, de István csak hat évvel később kapott vízumot. Közben kitört a második világháború és Istvánt munkaszolgálatra vitték.

A harmadik unokaöcs – akinek neve fennmaradt – Aschner Kálmán volt. Versenyzőként 1933-tól ’35-ig az aranyérmes újpesti teniszcsapat tagja volt, s 1938-ban Szigeti Ottó oldalán párosban lett magyar bajnok.

Aschner Lipót 1901. szeptember 25-én nősült. Felesége Czettel Anna (Jolán, Yolande) 1882. március 12-én Nagyabonyban született. Czettel Zsigmond és Mezei Fanny négy gyermeke (Ödön, Izidor, Gizella és Anna) közül ő volt a legfiatalabb. A családban Annát második néven szólították, valamennyi magánlevélben „Joli” néven nevezik, illetve maga is így búcsúzik a levelek végén: „Jolicsók”. (Ez a kedves búcsúzás családi szokás volt Aschner Lipóték levelezésében. A családfő gyakran a „Lipicsók”, Pál fiúk pedig a „Palicsók” formulával zárta az egymáshoz küldött leveleket.) Aschnerné angolul jól beszélő, kiváló humorú asszony volt, aki kiegyensúlyozott családi háttérrel nyújtott férjének és fiának. A levelek arról tudósítanak, hogy teniszezett, bridzselt, háztartást vezetett és szervezte a társasági életet.

1944 tavaszától – miután Aschner Lipótot elhurcolták – származása miatt ő is bujkálni kényszerült; Budapesten, illetve Újpesten tartózkodott. 1945. július 31-én

így írt Genfben tartózkodó férjének: „Nagyon várom azt az időt, amikor elmondhatjuk egymásnak annak a 16 hónapnak a történetét, amit távol egymástól kellett eltöltenünk. Sokunknak hála, túl vagyunk a rosszabbik részén, de még nem vagyunk egyenesben. Nagyon igyekszem, hogy erős legyek, Hozzád hasonló, hogy az a 42 év, amit együtt töltöttünk, és amit ez alatt Tőled tanultam, most hozza meg a gyümölcsét.” Czettel Anna, azaz „Joli” haláláig igazi társa volt férjének. Mindössze fél évvel élte őt túl, 1952. július 12-én halt meg Budapesten.

Bár a levéltári kutatások nem vezettek eredményre, de több forrás is arról tudósít, hogy Aschner Lipótnak két fiú gyermeke született. Az első gyermek, Endre, 12 évet élt (1905–1917). Az 1920-as évek második feléből fennmaradt egy Aschner nevére szóló felhívás, amely arról értesíti, hogy az adott évre szóló sírápolási díjat rendeznie kell. Mivel Aschner Lipót, illetve felesége szülei később hunytak el, és sírjuk Rákoskeresztúron található, ezért feltételezhető, hogy első szülött fiúk nyugodott az újpesti izraelita temetőben. A sírápolási díjjegyzék szerint Aschner Lipót I. osztályú sírápolást kért, amelyért 14 pengőt fizetett.

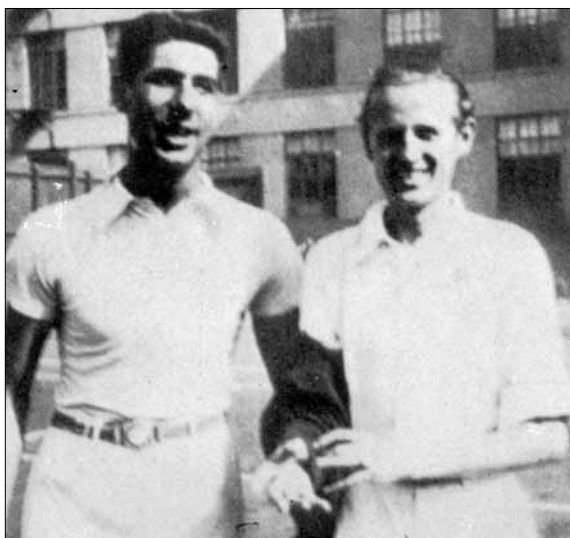

Aschner Lipót portréja

A házaspár második fia, Pál 1908-ban született és neveltetése során mindent megkapott, ami a nagypolgári élethez szükséges. Szüleihez életük végéig szorosan kötődött. Aschner Pál kiváló teniszjátékos volt, a magyar Davis-kupa csapat tagja. Fiatal korától számtalan nemzetközi mérkőzésen vett részt, szülei folyamatosan követték az eredményeit. 1930. június 4-én, Újpesten keltezett levelében édesanyja ezt írja a Londonban tartózkodó Pálhoz: „Drága fiam! [...] Szeretettel gratulálok! Sietek veled, mert nem tudom, mikor fog megszűnni a győzelmi sorozat. Apropos! Egy bronz plakettet kaptál az 1929-iki Rothermere serlegi győzelemért az Országos Tenisz Szövetségtől. Jolid”

Pál a jégkorongban is jeleskedett. Sikeres sportkarrierje mellett az 1920-as évek derekától a Csepelen működő Neményi testvérek Papírgyár Rt. igazgatója lett. (Itt gyártották az Egyesült Izzó csomagolóanyagait; az igazgatóság elnöke Aschner Lipót volt.) 1941-ben megnősült, feleségét, Schillinger Klárát hamar befogadta az idősebb Aschner házaspár.

A nászúton lévő ifjú házaspárhoz írt levelében Aschner Lipót így ír: „Tegnap telefonon jeleztem, hogy a huszonnégy személyes herendi szervizen kívül Tokodon egy huszonnégy személyes üvegszervizt is rendeltem, amely hamarosan el is fog készülni. Tehát ebből a szempontból nem lesz akadá-

Aschner Pál és Gabrovitz Emil, az UTE teniszcsapatának tagjai

lya annak, hogy korlátozás nélkül hívhassatok vendégeket.

Már nagyon vágyunk Benneteket látni és ölelni, addig is sokszor szívből üdvözlök és csókol: Lipi”

Az Aschner család 1943-ban gyermekáldás elé nézett, abban az évben született meg Klára és Pál kislánya, András. Aschnerné megőrizte a babakelengyéről kiállított számlát, ezért tudjuk, hogy nagyszülei, Gálné Fehérnemű szalonjából – a budapesti Erzsébet krt. 48. szám alatt – 1943. augusztus 10-én a csecsemőnek összesen 509.57 pengő(!) értékben rendeltek csomagot. Joli a deportálásból megmenekült, Svájcban tartózkodó férjének már a legelső levélben hírt ad az akkor már közel kétéves gyerekről: „Kis Andris nagyon aranyos és értelmes, sokban hozzájárult, hogy a szomorú időket is bizakodva töltöttük. Szaladni már régen szalad, de beszélni csak mostanában kezdett. Testileg szépen fejlett nagy gyerek és rossz, mint egy valódi fiú.”

Miközben Pált a háború alatt többször is munkaszolgálatra hívták, Klára a kislfiával hazautazott felvidéki szüleihez, majd az újpesti gyárban lakott.

Aschner Pál a háború után folyamatosan levelezésben állt Genfben tartózkodó édesapjával, informálta az Izzóban zajló eseményekről és igyekezett mindent elkövetni annak érdekében, hogy apja visszatérése politikai és társadalmi–egzisztenciális oldalról is problémamentesen történjen.

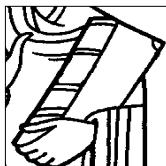
A Neményi testvérek Papírgyárának államosítása után rövid ideig a cégnél maradt, majd a TEXÉRT külkereskedelmi vállalat könyvelőjeként dolgozott. Idő közben kisorsították és államosították a Kolozsváron működő Dermata Művek Bőr és Cipőgyár Részvénytársaságát, amelynek korábban mintegy 5 000 darab részvényét birtokolta (1943. december 31-i árfolyamon: 1.418.250,- pengő értékben).

Aschner Pál 1956-ban feleségével és fiával elhagyta Magyarországot. Két évvel később házassága felbomlott, Klára Andrással külön költözött. Aschner Pál később újra megnősült. Idős korában néhány napra hazalátogatott Magyarországra. 1998-ban hunyt el Kanadában; fia Ausztráliában él.

Folytatjuk...

DR. HOLLÓSI ANTAL

A Károlyi Kórház emlékalbuma

Néha egy orvos is úgy gondolja, hogy léteznek a Sors által vezérelt események. Ezek közé tartozik e kézírással írt, egyedi fényképekkel illusztrált, bőrkötésű album története. A különleges kötet első példányát 1915-ben, a Károlyi Kórház alapításának 20. évfordulója alkalmából dr. Sándor István, a kórház legendás igazgatója készítette Károlyi László gróf számára.

Dr. Sándor István több, mint negyven évvel keresztül vezette az intézetet. Újpesti karrierjének elején még a várost alapító Károlyi család tagjai voltak a kórház kegyurai, nyugdíjba vonulásának idején (1954) a kórház a szocializmust építő társadalom tulajdonába került.

A temesvári születésű Sándor István tanulmányait Lipcsében, majd a budapesti tudományegyetemen végezte, ahol 1904-ben orvosdoktori diplomát szerzett. Előbb kórházi orvosként, majd a kolozsvári sebészeti klinikán tanársegédként dolgozott. 1907-ben került a budapesti Szent István Kórházba, ahonnan rövidesen a Károlyi Kórházba helyezték. Újpesten sebész főorvosi beosztást kapott, majd

1911-ben kinevezték igazgatónak. Vezetői megbízatását kiváló szaktekintélyének köszönhetette. Egyetlen politikai erő sem kérdőjelezte meg hivatásbeli elkötelezettségét. Kórházi munkája mellett számos szakkciikk szerzője, a Magyar Vöröskereszt újpesti fiókjának elnöke, az Újpest–Rákospalotai Orvos Egyesület, az Orvos Szövetség és az Orvostudományi Egyesület elnöke, valamint Pest megye tiszteletbeli tisztifőorvosa volt. Nevét márványtábla őrzi a kórház falán, melyet a kórház alapításának 100. évfordulóján állítottak Újpest polgárai.

Sándor István annakidején Újpesten alapított családot. Leánya, dr. Sándor Ágnes gyógyszerészként dolgozott, veje néhai dr. Horváth Sándor, Rákospalota ismert gyermekorvosa volt. Három fiút neveltek föl. Néhány hónappal ezelőtt Ági néni egyik fia: Horváth József, idős édesanyja állapota miatt keresett meg. A 96 éves Ági néni utolsó napjait családjában, otthonában töltötte. Halála után fia átadott nekem egy olajfestményt, amely Sándor Istvánról készült, néhány archív fényképfelvételt és kiadványt, valamint a már említett albumot. A festmény immár kórházi dolgozószobám falát díszíti, a fotókat, a cikkeket és a kézműves albumot átadtam az Újpesti Helytörténeti Gyűjteménynek. Az album első példánya 1915 karácsonyán gróf Károlyi László birtokába került. Dr. Sándor István családja azonban megőrizte a kórházigazgató által készített, eredetivel pontosan megegyező második példányt, amely immár minden érdeklődő számára hozzáférhető. 2011-ben, az újpesti Károlyi-évben ebből olvasható most a bevezető.

„Ajánlom e könyvet Méltóságos nagykárolyi Gróf Károlyi László úrnak az újpesti kórház kegyurának és megnagyobbítójának, a szegények és szenvedők nagylelkű pártfogójának a Kórház 20 éves fennállásának emlékére hódolattal és tisztelettel az 1915. év Karácsonyán.

Ezernyolcszázkilencvenháromban fordult néhai nagykárolyi Gróf Károlyi Sándor a

Az album borítójának részlete

Magyar Királyi Belügyminisztériumhoz az engedélyért, hogy Újpesten magánkórházat állíthasson fel. Két évvel később 1895-ben a kórház megnyílt, mintegy koronáját képezve az Újpesten létesített számos emberbaráti intézménynek, amelyeket a nemes Gróf, nejével Göncz-Ruszkai Gróf Kornis Clarisse-val, a szegények és gyámoltalanok »Clarisse Grófnő«-jével együtt emelt. Mint minden ilyszerű intézmény, a kórház is nagyon küzdött a kezdet nehézségeivel.

Forgatva a kórház régi iratait és könyveit, valóban bámulatos az atyai gondoskodás és áldozatkészség anyagi és emberbaráti téren egyaránt, amelyre Sándor Gróf időt talált országra szóló nemzetgazdasági tevékenysége mellett is, hogy ezt az alapítását fenntartsa, sőt fejlessze. Mint jellemző adatot csak azt akarom megemlíteni, hogy elrendelte, hogy tél idején bizonyos számú szegény – kik természetesen főként a kórház volt betegei közül kerültek ki –, az uradalom költségeire kapjon meleg ételt, és intézkedett, hogy ugyancsak az uradalom terhére a kórház betegei és szegényei karácsonyi ajándékot kapjanak.

Újpest lakossága az évek teltevel amerikai arányokban növekedett. Mint elővárosnak, lakóinak jó része a legszegényebb néposztályhoz tartozott. Gyár gyár mellett, iparvállalat iparvállalat mellett keletkezett, a munkások és családtagjaik ezrei és tízezrei egyedül a Gróf magán kórházára voltak – és vannak – utalva.

Az évenkénti fenntartás gondjai csak akkor kevesbedtek, midőn 1899-ben a kórház nyilvánossági jelleget nyert. [...]

Clarisse Grófnő halála, majd Sándor Gróf betegsége és emberfeletti erővel tűrt szenvedései megakadályozták azt, hogy a közben szűknek bizonyult kórházban a szükséges és tervbe vett nagyobb szabású kibővítések megtörténhessenek.

A nemes alapító halála után az árván maradt kórházat utóda vette gondjaiba, és mint Clarisse Grófnő fia gondoskodik arról ma is, méltóan a szegények és szenvedők jótétjének emlékéhez. Az utóbbi években a kórház, mint a nyilvánossági jellegű kórházak általában évi kiadásait az ápolási díjakhoz mérte és nagyjában ezekből fedezhette. Ebből azonban a szükségessé vált nagyobbítás és modernizálás nem tellett, ez újabb áldozatokat kívánt.

Kegyurunk 1911-ben nagyobb szabású átalakítási terveket dolgoztatott ki, mely tervek készítésében a legapróbb részletekig úgy ő maga, mint neje nagyaponyi Gróf Apponyi Franciska grófnő részt vettek, és az építkezést 1911 és 1912-ben a legnagyobb áldozatkészséggel és bőkezűséggel létre is hozatta.

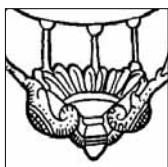
A kórház egy új nagy szárnyal, a Clarisse pavilonnal bővült ki. [...] Magában a kórházépületben minden felesleges fényűzés elkerültetett, de minden higiénikus szükséglet megvan. Bőséges szellőztetés, villanyvilágítás, központi gázfűtés van a legkisebb helyiségben is. A falak mindenütt embermagasságnyira halványszürke olajjal festve, azon túl közönséges mésszel meszelve. A központi fűtőházból állandó meleg víz látja el a mosókonyhát, a konyhát, a műtőt, az összes kórtermeket az új épületben, valamint a fürdőket. Amennyire egyszerű az épület maga, annyira fényűzéssel vannak kialakítva műtőhelyiségei és laboratóriumai. A vegyi és bakteorológiai laboratóriuma a kórismezéshez szükséges minden eszközzel el van látva, hasonlóképpen a röntgenszoba a legmodernebb készülékekkel van bőségesen felszerelve. Emellett a vizsgálószoba van, mely a modern elektromos készülékek majdnem teljes sorozatát tartalmazza. Az aseptikus műtéves céljaira három nagy szoba sorakozik egymás mellé: maga a csempével kirakott műtőterem, melynek egyik fala üveg-tetejű kiugrással majdnem egész terjedelmében ablak, mellette a legújabb rendszerű sterilizátorokkal berendezett sterilizáló terem, és harmadikul a bőséges eszköztár, mely egyúttal kézi kötszerraktárul és előkészítő helyiségül is szolgál. [...]

A kórháznak még egy intézményét említtem meg röviden, melyre kegyurunk nagy súlyt helyez. Ez az intelligens, de szegény középosztály számára létesített különoszoba-rendszer. Ezen különoszobákban a kevésbé tehetősek anyagi megerőltetés nélkül juthatnak társadalmi helyzetüknek és intelligenciájuknak megfelelő szanatóriumi gyógykezeléshez. Oly berendezkedés ez, mely szerte az országban csak kevés helyen található. A kibővített kórházban 150 ágy áll a betegek rendelkezésére, igyekezve megfelelni a mai higiénia követeléseinek, valamint Alapítója és jelenlegi Kegyura emberbaráti szeretetének.” □

KRIZSÁN SÁNDOR

„Újpest-Központ végállomás!”

4. rész: A nagy gödör

1986 nyarán már javában zajlott Újpest-Központ metróállomás kivitelezése az Árpád út és Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) út csomópontjában. Közben megindult az alagútfalazatok számára szükséges rések készítése, elbontották az Árpád út kockakőburkolatát villamossínjeivel és azok betonjaival együtt. Még lehetett közlekedni az út Bán Tibor (ma: Kassai) utcától keletre eső szakaszán, építési területen belüli cél- és kiszolgáló forgalom mellett augusztus 11-étől két hétig a Bajcsy-Zsilinszky úton áthaladó járműveket is erre terelték. A 30-as és gyors 30-as, valamint a 12-es és 14 villamosok átmeneti szünetelése idején járó villamospótló buszok és egyéb közúti járművek a Munkásotthon utca–Lebstück Mária utca–Árpád út (vissza Bán Tibor – ma: Kassai – utca)–Bán Tibor utca–Jókai utca (vissza Rezi Károly – ma: Király – utca) vonalon kerültek. A lezárt szakaszon újabb közműáthelyezésekre kerülhetett sor, egyúttal a két főútvonal találkozási helyének csomópont jellegét teljesen megszüntették. Átszerelték a villamos felsővezetékének felfüggesztését is, a Bajcsy-Zsilinszky út keleti oldalán egy új (csak alapozóval mázolt) vezetékartó oszlopot helyeztek az Árpád út tengelyébe.

Miután a terelés befejeződött, a Bajcsy-Zsilinszky úton 2x1 sávon továbbra is megmaradt a közúti és villamosforgalom. A tervezők

e helyet tekintették a metróalagút-építés egyik problematikus szakaszának, ugyanis azt a villamosok közlekedése mellett kellett végezni, ezért a munkálatok két ütemben zajlottak. Először a Bajcsy-Zsilinszky út eredeti nyomvonalának megtartása mellett az aluljáró, valamint az állomási alagút kelet felé eső része épült: a határoló résfalak készítése mellett folyamatosan termelték ki a földet a Bán Tibor utcáig. 1987-ben az alagút szerkezetét szerelték, a határoló falak és födém tartó oszlopok elkészítését követően ősszel lefektették a födémgerendákat, egyelőre a mai Match áruház előtti rövid szakaszon.

Az építkezés előrehaladtával az Él-munkás (ma: Lehel) tér felé tartó 12-es és 14-es villamosok Árpád úti megállóját 1987. február 11-én az Újpesti Állami Áruház mellől a Bajcsy-Zsilinszky úti parkolóhoz helyezték (most itt található 30–30A buszok megállóhelye). Itt a parkoló területét a 10-es villamos Árpád úti vágányainak betonpaneljeivel „töltötték ki”, az így keletkezett járdán lehetett villamosra várni. Nagyobb sétára kényszerült, aki innen az Ady Endre művelődési ház irányába, vagy éppen a Munkásotthon utcai buszjáratokhoz szeretett volna eljutni. Feltételezhetően ebben az időszakban dúcolták alá az Újpesti (Állami) Áruház épületét, a megerősítés felső része ekkor kaphatta fehér pala borítását. *(Folytatjuk...)*

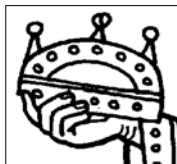
A Bajcsy-Zsilinszky (István) út, mint munkaterület

Munkagödör Újpest központjában

HIRMANN LÁSZLÓ

A „kockás báró” emlékiratai

Podmaniczky Frigyes báró 1824-ben született Pesten. Családjuk aszódi kastélyában nevelkedett, iskoláit a fővárosban és Késmárkon végezte.

Politikai pályája 1847-ben kezdődött, mikor a felsőház tagja lett. A szabadságharc kitörésekor a Károlyi huszárezred tisztjeként együtt harcolt Sándor és Ede grófokkal. A katonai vereséget követően büntetésből gyalogusként besorozták az osztrák hadseregbe; csak 1850-ben szerelhetett le. Ezt követően az irodalommal foglalkozott, sorra jelentek meg regényei. Írói munkássága elismeréseként a Tudományos Akadémia tagjává választották.

Az 1850-es és 60-as években a szabadelvű ellenzék meghatározó alakja volt.

A kiegyezést követően a főváros egyesítésének és felvirágoztatásának szentelte életét. 1873-1885 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke volt, majd az Operaház intendánsa lett. Személyes vagyonát is Budapest fejlődésének szolgálatába állította. Előkelően magas alakja, közvetlen személyisége, kissé feltűnő öltözködése (jobbára kockás felöltőt viselt), hamar ismertté és népszerűvé tették. A „kockás báró” – ahogyan a budapestiek nevezték – 1887-88-ban jelentette meg négy kötetben emlékiratait, Naplótöredékek címmel.

BÁRÓ PODMANICZKY FRIGYES

Válogatás a naplótöredékekből 1824-1887

„Pest környékének fejlődése, a Vácig terjedő vasút megnyitása következtében egészen új stádiumba lépett: Palota ez időtől fogva vette fel a városi kültelkek természetét: a gróf Károlyi István befásította palotai erdő népkertté, kirándulási célponttá alakult át. Az ott keletkezett új fogadót egy 1847. évi május 1-én ott rendezett nagy ebéd segítségével szenteltük fel; a divatos világ s annak uszályaként a divatos félvilág is egy ideig nem tudott máshol, mint a palotai erdőben ebédelni, mulatni féte champêtre*-t rendezni, légyottot adni, míg végre – a férfiak természetesen mindenben utánozván a nőket – minden más felmerülő párbajok is ott vívatnak.” (1847)

„[...] közben hallám, hogy gróf Károlyi István egy lovas ezredet állít ki a maga költségén, mely áldozatért viszonzásul a kormány megengedte a grófnak, hogy a tisztikar az ő javaslata alapján fog kineveztetni. November hava utolsó napjaira az ezred összes tisztikara össze volt állítva, s én november 30-án kapám

meg főhadnagyi kinevezésemet a XVI., Károlyi nevet viselő huszárezredhez. Accidit in puncto, quod non speratur in anno**.” (1848)

„Egészen otthonosnak éreztem magam [...] Főton gróf Károlyi István és fia, gróf Károlyi Sándor házában [...] Bátran és nyíltan s őszintén beszélgethettünk s nyílt tért engedhettünk érzelmeinknek.” (1851)

„A fokonyként felszaporodott tömeg a Szózatot énekelve vonult a főispán laka elé ahol Jókai Mór mondott néhány megható búcsúszót, mire gróf Károlyi István válaszolván, a tömeg által vállára vétetvén, megéjeneztetett. Ezután a főispán felment őt Buda várába, hogy az ott székelő magyar uraknak átadja a saját és a tisztikar lemondását.” (1861)

*mezei ünnep

**Gyakran egyszerre jön, amit sokáig hiába reméltünk.

DR. KRISKA GYÖRGY

Öröklődő tévhitek

A káposztásmegyeri Farkas erdőben tett kirándulásunk során most két a helyi élővilággal kapcsolatos tévhitről essék szó.

1. tévhit, hogy a fenyő termése a toboz Északi irányba haladva a Farkas erdőben az erdei iskola bázishely közelében találjuk az első fenyves erdős részeket, ahol a faállományt vöröses törzsű erdei fenyők alkotják. Tovább menve a felsőbb szintereken elhelyezkedő homokpusztagyeppek között látható egy nagyobb fenyves, amelynek szegélyében a feketefenyő példányai is előfordulnak. Az erdei fenyő törzse vöröses, narancssárgás, ezért egyes helyeken répafenyőnek is nevezik, tűlevelei rövidebbek 5-7 cm-esek, kifejlett tobozai aprók. A feketefenyő kérge sötét, szürkésbarna, tűlevelei 10-15 cm hosszúak, nagyobb barna tobozai két év alatt érnek be.

A virág és a termés növényi szaporító szervek. A virág elsőként a nyitvatermőkben alakult ki, ahová a fenyők is tartoznak. A nyitvatermők neve onnan ered, hogy női ivarú virágaikban a termőlevelek nem forrtak össze zárt termővé, magkezdeményeik szabadon, nem pedig egy zárt magházban fejlődnek. A termés csak a zárt magházból alakul ki, ezért a fenyőknek nincsen termésük. Női ivarú virágzatuk termőlevelei a tobozpikkelyek, amelyek tövében helyezkednek el a magkezdemények. Az „érett” fenyőtoboz valójában nem más, mint az elszáradt női virágzat, amelyből némi rázogatással hullnak ki a repítőszárnas magvak. Porzós (hím) virágaik is tobozvirágzatot képeznek, amelyek nagy tömegben termelik a pollenszemeket, amik 2 légsákot hordoznak. Ez a szelek szárnyán való terjedésüket segíti.

2. tévhit, hogy a pincebogár bogár

A Farkas erdő lombos fái alatt itt-ott vastag avartakaró alakul ki, amely rejtekét jelenti sok különös élőlénynek. Az egyik legközönségesebb avarlakó az ászkarák, amelyet a köznyelv tévesen pincebogárnak nevez.

Az ászkarák (Isopoda) alrendjébe szárazföldön és vízben élő rákok tartoznak. Latin nevük hasonló felépítésű ízeltlábúakra utal. Az 1-1,5 cm-es pincebogarak az avarban, a korhadó fák kérge alatt, a pincében tárolt krumpliszákok alatt, a komposzthalomban is gyakoriak, ahol az elhalt növényi anyagokkal táplálkoznak. Ezzel a tevékenységükkel hozzájárulnak a humuszképződéshez. A többé-kevésbé lapított testű, ovális alakú állatok pálca-szerű torlábaikon menekülnek, ha megzavarják őket. Fejük közepesen nagy összetett szemeket és két egyágú csáppárt visel. A potroh hasoldali lábai a kopoltyúkat helyettesítő szárazföldi légzőszervvé, úgynevezett légcsőszervvé, vagy fehérszervvé alakultak. Az édesvízi ászkák családjába megközelítőleg 300 fajt sorolunk, amelyek közül igen sok, úgy 250 faj föld alatti vizekben él. Az ászkarákok felszíni vizekben élő legismertebb faja a közönséges víziászka. A hátpajzs nélküli szürkés-barnás színű állat testhossza 15 mm. Feje összenőtt az első torszelvénnyel, két pár csápot, szájszerveget és két összetett szemet visel. Úszni nem tudnak, a helyüket pálcalábaikon lépegetve változtatják. A víziászka álló és lassúfolyású vizekben élnek a vízfenék növényi törmeléke között, ahol elhalt szerves anyagokkal táplálkoznak. □

Elfásodott feketefenyő toboz

Gróf Apponyi Franciska

Európa és azon belül Magyarország életében csak a 19. században mutatkozott meg az a jelenség, hogy asszonyok is részt vettek a társadalmi tudat formálásában. Ez a felelősségteljes gondolkodás először az arisztokrácia körében jelentkezett, majd a főúri hölgyek hatására a polgári rétegekre is kiterjedt.

A Károlyi család hölgytagjai közül többek között Kornis Clarisse végzett jelentős karitatív tevékenységet. Az ő példáját követhette menyé, gróf Apponyi Franciska is.

A grófnő 1879. április 16-án, Bécsben született. Gondos neveltetést követően fiatalon ment feleségül a nála két évtizeddel idősebb Károlyi László grófhhoz. Az ifjú asszony mindössze 19 éves volt, mikor világra jött első gyermekük, István nevű fiuk. Ezt követően még két kislányuk született, Fruzsina és Klára.

Apponyi Franciska. Jeckel Ferenc festménye

A grófnő pompás körülményeket teremtett családjá számára. Különösen a füzér-radványi kastély őrzi kifinomult ízlését, hiszen ő rendelte Velencéből és Firenzéből azokat az antik műtárgyakat, amelyek a főúri otthon reneszánsz hangulatát adták. 1898-tól két történelmi lakosztályt rendeztetett be a legnemesebb antik bútorokkal. 1530-ból származó firenzei reneszánsz kandalló került a kastély nagyszalonjába, 1500 körül gyártott toszkán intarziás ajtó nyílt a falban. Emeleti hálószobáját csillag mintás parkettával, a folyosókat márványoszlopokkal és márványburkolatokkal díszítette.

A 20. század elejének társadalmi válsága, majd az azt követő háború következtében jelentkező rászorultság az emberbarát, filantrop tevékenység felé fordította figyelmét. 1914-ben megalapította a „Fóti községi segítő és népjóléti bizottság”-ot, hogy a szervezetten keresztül segítsen a betegeken, az özvegyeken, az árvákon és minden nyomor által fenyegetett emberen.

Mivel az első világháború a frontra szólította a férfiakat, az asszonyok tömegével álltak munkába. Annak érdekében, hogy gyermekeik napközben felügyelet alatt legyenek, Apponyi Franciska a fóti templom melletti zárdaépületben létrehozta a település első csecsemőotthonát, ahol hathónapos kortól három éves korig vigyáztak a gyermekekre.

Tanácsadó irodát működtetett, ahol a családnyák segítséget kaptak eltűnt vagy hadifogságban senyvedő férjeik felkutatásához. Az apa nélkül maradt családokat munkatársai felkeresték, élelmiszeradományt és tűzifát osztva a nélkülözőknek. Az uradalmi orvos térítésmentesen látta el a hozzá fordulókat. A grófnő a fóti kastély egyik használaton kívüli szárnyában varrodát hozott létre, ahol a serdülő lányok megtanulhatták a szakma fogásait, elláthatták ruhaneművel családjukat és a nélkülözőket.

A fóti tó mellett 76 család kapott használatra telket és vetőmagot a megművelésé-

hez. A megtermelt zöldség és burgonya felét a földhasználók megtarthatták, másik felét viszont le kellett adniuk az uradalmi népkonyhára, ahol naponta 100 adag ebédet osztottak ki az éhezőknek.

A segélyezésen és az alkalmi ellátáson felül olyan megoldást keresett, ahol a lakhely és a munkahely, az ellátás és a termelés egy helyen oldható meg. Így született meg a Suum Cuigue (jelentése: Mindenkinek a magáét) telep gondolata. Itt nemzetközi adományokból házak épültek, kis kertekkel, műhelyekkel, szolgáltató létesítményekkel.

A telepet a háborút követően, 1922-ben adták át. A megcsonkított ország talpraállásának egyik első biztató jele volt a létesítmény megnyitása, ezért Horthy Miklós kormányzó és felesége, valamint Bethlen István gróf, miniszterelnök is jelen volt az ünnepségen. Újpestet Hess Pál polgármester helyettes képviselte a megnyitón.

Újpest-Rákospalota lapja, a Független Újság így írt az esemény kapcsán Apponyi Franciska grófnőről: „Egy pontosan megkonstruált nagy gép volt az ő irodája, melynek kormánycsavarján ő tartotta, biztos kézzel. De ennek a gépnek szíve volt, érző, dobogó, meleg női szíve”. Ugyanez a lap így ír a más néven Fót-Újfaluként emlegetett telepről:

„A homokos térség vasútmenti oldalán piros cserepes, egyforma szabású házacskák sorakoznak egymás mellé s mindeniken ott leng annak a nemzetnek a zászlója, amelynek áldozatkészségéből a ház felépült. A házak javarésze már kerítéssel is el van látva s a kerítések mögött a frissen épített gémes kutak gémjei ágaskodnak a szelíden mosolygó, kék ég felé”.

A kised telep főutcája Apponyi Franciska nevét kapta.

Nem csak Fót gyarapodott a grófnő tevékenysége által. Újpesten is követte a Károlyi család városfejlesztő buzgalmának hagyományait. Jelentős szerepe volt abban, hogy az újpesti kórházat a férje még a háború előtt bővítette, modernizáltatta. A grófnő elnöke volt az Újpest Rákospalotai Szent Erzsébet Nőegyletnek, amelynek a városi polgári vezetők nejei is tagjai voltak, úgymint dr. Ugró Gyuláné, dr. Miklós Mórincé és Weigle Sándorné. Az egylet a háború alatt

élelmiszert osztott, ingyenkonyhát üzemeltetett és ruhaneműt adott a rászorulóknak.

1922-ben a grófnő kezdeményezte, hogy Concordia név alatt 100 ágyas kórház létesüljön Újpesten, gyermekek ellátására. Végül a terv csak késve és kisebb méretekben valósult meg. Az Újpesti Stefánia Szövetség Anya- és Csecsemővédelmi Intézet 40 ágyas kórháza 1929-ben nyitotta meg kapuit. Erre a célra a grófnő ajánlotta fel a szükséges ingatlanokat, az intézmény berendezéséről adományok gyűjtésével gondoskodott. Csecsemő rendelőintézet, kisgyermek napközi otthona, terhes anyák otthona és tejkonyha is működött itt. A kórházat működtető Stefániai Szövetség elnöke Semsey Aladár polgármester volt. A létesítménynek köszönhetően a háborút követő válságos időszak alatt a gyermekhalandóság Újpesten sokkal kisebb méreteket öltött, mint más hasonló adottságú városokban.

Magától értetődő, hogy szerteágazó tevékenységét nem folytathatta volna a grófnő, ha elképzeléseit nem pártolja és nem támogatja a férje. László gróf azonban 1936-ban elhunyt. A megözvegyült grófnő ezt követően visszahúzódóbb életet élt. Pár évvel korábban Zebegényben vásárolt házat magának. Ebben a Duna parti villában találta meg lelki békéjét. Mikor a második világháború végén családja menekülni kényszerült, ő ide húzódott vissza. Unokája, Károlyi László 1997-ben emlékező beszédében így idézte fel apai nagyanyja utolsó éveit: „Miután zebegényi házából elzavarták, a fóti kastélyban kapott menedéket, 1945-ben, egy kis szobában. Az Államvédelmi Hatóság 1948 végén onnan is kidobatta. Már idős korában, súlyos betegen menedéket kért, de nem kapott az akkori fóti plébánostól. Az evangélikus egyházközség házában talált menedéket, ahol a hálás fótiak ápolták és látták el étellel. A család csak az ötvenes évek közepén tudta őt kiutaztatni Párizsba.”

A grófnő a franciaországi Chateauban halt meg, 1958 júliusában.

Fót tisztelettel adózik egykori védangyalának. Apponyi Franciska 2000-ben posztumusz díszpolgári címet kapott, ma a városban utca és egy óvoda viseli a nevét. A családi kriptában, a fóti altemplomban nyugszik.

Kirándulók a zebegényi révnél. Szőnyi István festményének részlete

Egy másik település is díszpolgárai közé választotta a grófnőt: Zebegény. A Dunakanyar ékkövében 1831-ben alapította meg Károlyi László gróf felesége a Virág Egylet Zebegény nevű szervezetet. A minta az akkortájt Magyarországon megerősödő és az ifjúság nevelésében kulcsszerepet betöltő cserkészmozgalom volt. A grófnő házakat vásárolt a Duna partján, itt alakította ki egyletének játszóterét, szabadtéri színpadát, könyvtárát és kultúrtermét. Az iroda a Napraforgó utca 7. szám alatt működött. (Ma is így nevezik a vasút és a Duna-part közötti utcát).

Az egylet célul tűzte ki a helybeli gyermekek nevelését óvodás kortól az iskola befejezéséig. Hazafias szellemben, hívő lelkesülettel, a természet védelmére nevelték a kisfiúkat és a kislányokat is. A szervezet elnöke maga a grófnő volt, akit mindenki Napraforgónak szólított. Az alelnök a helybeli tanítónő, Koperniczky Sarolta volt, akit Kúszó Rózsaként emlegettek. Virágokról kapták nevüket a lányok, fákról és cserjékről nevezték

el a fiúkat. Timmer Ferenc asztalosmester, aki karbantartóként a telepen dolgozott, Gumifa névre hallgatott. Ő sem szólíthatta másként a grófnőt, csak ily módon: Napraforgó, kérem...

A gyermekek ebben a bensőséges légkörben nevelkedtek, játszottak. Az egyletnek közel 300 gyermek volt a tagja, és közel 50 felnőtt segítette a munkát, zömmel önkéntesek. A nyári szünet idejére a grófnő saját költségén testnevelőket, tánctanárokat és nyelvtanárokat fogadott, akik a játék mellett foglalkozásokat is tartottak a kicsinyeknek. A tanórákat követően uzsonna és jutalmak várták a gyerekeket.

Majálisokat, víziparádékat, játékolimpiákat szerveztek. Nyaranta a VEZ csónakháza volt a rendezvények központja. A telep gyermekzsivaja a Zebegényben alkotó Szőnyi Istvánt is megihlette, aki több képet is festett a folyóparton játszó gyermekekről (Dunaparton, Kirándulók a zebegényi révnél).

Apponyi Franciska grófnő élete a másokon való segítség jegyében telt el. Vagyonát és tekintélyét latba vetve állt ki Fót, Zebegény és Újpest rászoruló családjai mellett. □

Személyes tragédiák érlelték felnőtté

Nagykárolyi Károlyi Lászlóné dálnoki Kenyeres Erzsébet férjével együtt alapította a Fóti Károlyiak Alapítványt, melynek célja a Károlyi család hagyományainak ápolása, a fóti kastély, férje füzérradványi kastélyának megőrzése és az évtizedek során elkallódott vagy egyéb gyűjteményekben tárolt Károlyi emlékek összegyűjtése, megőrzése, valamint a rászoruló fiatalok és idősek szociális támogatása. Erzsébet asszony meggyőződéssel, fáradhatatlan energiával vesz részt ebben a munkában. Március 15-én a Károlyi házaspárt Fót város díszpolgáraivá választotta.

– *Kedves Erzsébet, származása magyar történelmi családokhoz köti, bár nem Magyarországon született. Háborús események kényszerítették külföldre szüleit, kérem, meséljen erről!*

– Édesanyám fiatal erdélyi arisztokrata család gyermeke volt, Toldalaghi Éva, édesapám, Kenyeres János köznemes, katonai család leszármazottja, ludovikás huszártiszt volt. 1943-ban Kolozsvárra várták a huszárokat. Érkezésüket megelőzte a hírük, mindig esemény volt a fess huszártisztek látogatása. Anyám diáklányként a nagynénjénél lakott a Bethlen palotában. Bethlen Paula Kolozsvár first lady-je, férje Bethlen György az akkori Erdély első embere volt, így természetesen gyönyörű bált rendeztek a huszároknak. Szüleim megismerkedése és szerelme így kezdődött. Az oroszok közeledése miatt rövidesen megesküdték, és Nagycenkre költöztek a kastélyba. 1945 márciusában apám veszélyesnek ítélte az oroszok közeledését, kétszer szolgált a fronton, magas kitüntetést is kapott érte. Anyám várandós volt velem, apám civil ruhában kísérte a mamit Bajorországba, ahol nagyanyám a második férjével élt. A sors tragédiája, hogy apám visszajött Magyarországra, pedig mindenki kérlelte, maradjon, mert nem sokára vége a háborúnak. Jó hazafiként azt mondta: nem, neki vissza kell mennie a katonáihoz! Útközben elfogták, 27 éves volt, s egy

hete századosi rangban. Fogságba került, mire megszülettem, elhurcolták Szibériába. Anyám Bajorországban nem kapott hírt felőle, 1946-ban úgy döntött, visszajön velem Budapestre. Emlékszem, Bethlen Pali bácsinál laktunk a Szép utcában. Anyám, mint osztályidegen nem kapott munkát, annak ellenére, hogy kitűnően beszélt nyelveket és ápolónői képesítése is volt. Nehéz körülmények között éltünk, én óvodába jártam, hangosan énekeltem a kommunista csasztyuskákat az utcán. Anyám úgy gondolta, inkább elmegyünk. 1949-ben lehetett, emlékszem a menekülésre, mindenki ideges volt, nagy fekete kocsival mentünk. Spanyolországba költöztünk, érdekes, még ott létezett a magyar királyi nagykövetség – talán elfeledkeztek róla, ők segítettek. Engem a Sacre Coeur (Szent Szív Társaság) katolikus iskolájába helyeztek el, mint szegény menekült kisgyereket. Hangosan kellett imádkoznom, hogy hallják.

képalá

Az egyik apáca a háta mögött tartott egy cukorkát jutalomként. Egy idő után már tudtam, hogy lesz jutalom és így nagyon teátrálisan imádkoztam a „közönségnek”. Az apácák azt mondták: jaj ebből a gyerekből biztosan szent lesz! Maminak lassan elege lett ebből a cirkuszból, pláne, mert ő kálvinista volt. Sajnos a háború hatása privát életünkre más súlyos következményekkel is járt. Szüleim házassága tönkrement, s később anyám egy osztrák úriemberhez ment férjhez, így neveltetésem, ifjúságom Ausztriában telt.

– *Édesapja sokáig volt fogságban?*

– Igen, összesen kilenc évig volt börtönben. Hat évig Szibériában, és három évig Kazincbarcikán. Súlyosbította a helyzetét, hogy nagyanyja Horthy Erzsébet volt, s ezt nem nézték jó szemmel. Mikor kiszabadult az Alföldön csikósként dolgozott. 1957-ben jött ki Ausztriába, velünk élt egy ideig, aztán tovább ment Kanadába. Ott fantasztikus karriert épített föl, nagyon ismert lószakértő lett belőle. Kiválóan értett a lovagláshoz, s kanadai lovas sport főbírója, tréner lett. A kanadai lovasezred tiszteletbeli századosává léptették elő, az angol királynő adjutánsa lett, egyszóval köztiszteletnek örvendett. Átmentette a szép magyar lovas tradíciót, mely most nagyon virágzik Amerikában és Kanadában.

– *Szoros kapcsolata volt édesapjával?*

– Kapcsolatban voltunk, de nem szabad elfelejteni, hogyha valaki 27 évesen kerül hosszú fogságba, számára régi életének emlékei adnak erőt a megmaradáshoz, a túléléshez. Neki is a fiatalkori élete, a tradíciók ápolása volt a legfontosabb. Én már 12 éves voltam mikor először találkoztunk Ausztriában, nem sokat értettem meg ebből. Idegesített, nem tudtam mit kezdeni például a magyar nótával. Később, mikor megismertem a magyar szellem háttérét, vagy akár mostanában, sokkal jobban tudom értékelni apám gondolatait.

– *Egy fiatal számára meghatározó szerepet tölt be a környezet, ahol felnő...*

– Így van, ő mindig a huszárelet szépségét mesélte nekem. Akkor sajnos nem értettem, mert nem tudtam átérezni a hangulatát. Azt viszont tudni kell, hogy az ő társadalmi osztálya Magyarország gerincét képezte főleg háborús időszakokban. A dálnoki Kenyeres családban alapvető tradíció volt a katonáskodás, úgy

gondolom, a mamí sem értette igazán ezt a hozzáállást, az ő családjában nem ez volt a központi kérdés, pedig apám kiváló, bátor huszártiszt volt.

– *Telt az idő és fiatal lány lett Erzsébet.*

Hogyan talált helyet Ausztriában vagy Európában?

– Anyám nagyon szigorúan fogott, ezért a Sacre Coerben tanultam továbbra is. Nagyon-nagyon szép fiatalkorom volt. Szép házban laktunk, mostoha apámtól, egy magasan kulturált embertől minden lehetőséget megkaptam, amit csak biztosítani tudott, hogy tanulhassak. Gondok azonban jöttek. 1976-ban látogattam meg Kenyeres nagyanyámat, Pécsen lakott, oda telepítették ki. Egy borzasztóan kicsi, vizes padlójú szobácskában ült a díványon. Háta mögött a nagyapám ezüst lovas szobra és a családfa. Franciául kezdett velem beszélgetni, mert a Sacre Coeurben azon a nyelven tanultunk. Pocsékul beszéltem franciául... A beszélgetés végén nagyanyám megkérdezte: Angyalom, mondja, maga miért él Ausztriában? Nagymami a szabadság miatt – feleltem. Aha – mondta – no ha itt lennél, jobban tudnál franciául beszélni. Többet kell tanulnod, hogy egyetemista lehess! Mit akart ezzel mondani? Azt, hogy a szabadságban elfelejtkeztem a kötelességről. Senki nem kényszerített semmire, az iskola csak mellékes feladatként szerepelt az életemben. Az otthoniak lenézték a tanárokat, nem vették komolyan. Így én sem, mert túl könnyű volt. Úgy gondoltam elég, amit otthon megtanultam, túl csinos voltam valószínűleg, sikeres fiatal lány, legjobban, ha férjhez megyek. Nagyon fiatalon tettem ezt. Eszembe se jutott, hogy karriert építsek. Most már nagyon sajnálom. Rövidesen bekövetkezett a tragédia; Carla nevű édes kislányom két éves korában agyvérzést kapott, 3 hónapig kómában volt, és egy évig ápolták kórházban. Mindenki azt hitte nem is éli túl. Ma már úgy gondolom, ez a hosszú megpróbáltatás a nevelésem részét képezte. Tetézte, hogy a férjem nem bírta elviselni ezt a nehéz időszakot, elváltunk. A megpróbáltatások megtanították nekem, hogy semmi nem teljesen a miénk, mindent csak kölcsön kapunk. Ez a felismerés igazi belső szabadságot eredményezett számomra. Úgy érzem magam az élet-

ben, mintha mindenütt vendég lennék egy kicsit.

– *A magyarságtudatot meg lehetett őrizni Ausztriában?*

– Igen, talán azért éreztem úgy, mintha ott is vendég lennék. Genetikailag 99 százalékban erdélyi magyar vagyok, ismertem a család történetét, érdeklődéssel is tanultam. Édesanyám igazi úriasszony volt, műfordítói munkát végzett, de engem nem tudott tanítani. Ellenálltam, mert nem érdekelt Hunor és Magor mondája. Mostohaapám meg rámszólt, hogy Schillert vagy Goethét tanuljak. Lázadoztam ellene, mert a német írók gondolatait sem tudtam teljesen magaménak vallani. A magyar akarnokság mindig akkor tört fel legjobban belőlem, ha fegyelmezni akartak. Ma már nagyon sajnálom mindezt, későn érő típus voltam. Hatalmas baráti köröm máig megmaradt, s ők is hozzájárultak, hogy átvészélhettem a személyes tragédiákat.

– *Végül révbe ért, Károlyi László feleségként, két leánnyal, négy unokával lett teljes az élete. Hogyan találkoztak?*

– Személyes tragédiáim önvizsgálatra kényszerítettek. Ki vagyok én, mit szeretnék csinálni, hol a helyem? Adódott a lehetőség, Angliában az osztrák nagykövetségen kaptam állást 1988-ban. Családi egyetértés mellett elfogadtam, gyerekeim felnőttek már, Bécsben maradtak. Egy alkalommal volt férjemmel együtt mentünk Carla lányomért a repülőtérre. Kérdezte, találkoztam-e Károlyi Lászlóval, mert egyik Bethlen unokatestvérem nála lakik, ha látni szeretném, telefonáljak oda. Persze elfelejtettem, csak pár hét múlva került rá sor, hogy felhívjam. Unokatestvérem már nem volt ott, de László meghívott, menjek vele vacsorázni, kocsit is küldött értem. Nagyon kellemetlen volt velem, mert kiderült, nem tudok magyarul. Hogy van az, egy hülye osztrák lettél! – mondta. Utálok németül beszélni, miért nem tudsz magyarul? Teljesen odavoltam, gondoltam ez az ember teljesen bolond, mit gondol, hogy beszél velem? Nagyon összevesztünk, de mégis elmentünk vacsorázni. Az étel, emlékszem, nagyon rossz volt. Később újra hívott, menjek vele lovagolni – nem tudta a nagy titkom: mindig féltem a lótól. Nem mertem apámnak megmondani, de Lászlónak se. Neki viszont élete a ló, minden hétvégén az

istállóban voltunk. Több kellemetlen helyzetet éltem át. Egy versenyen kérte, hogy tartsam meg a lovat, azt mondtam nem tehetem, mert wc-re kell mennem. Amikor a mellékhelyiséghez értem, két másik lovas akart megkérni, hogy fogjam meg a lovat. Barátságunk elmélyült, egy év múlva házasodtunk össze. Szóba sem került, hogy Magyarországra költözzünk.

– *Aztán mégis úgy történt – hazaköltöztetek.*

– 1993-ban merült fel a kérdés jöjjünk-e vagy sem? Hivatalos meghívásra érkezünk először. Akkor vette fel a gyermekváros Károlyi István nevét, erre az

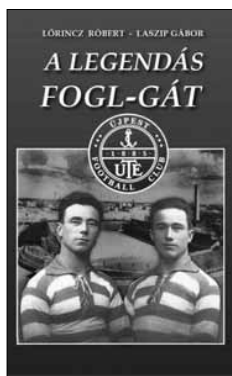
ünnepségre hívtak meg bennünket, s engem felkértek a védnökségre is. Szívesen elfogadtam, mert hasonlót csináltam már Angliában is. Ebből lett aztán a végleges visszaköltözés. Azt kell mondjam, nagyon jó és egyben nagyon nehéz is volt, elsősorban lelkileg. Élénken emlékeztem, hogy élt a nagymamám kettő- vagy háromszáz forintból itthon. Tudtam, mi történt a rokonainkkal, milyen szörnyű életet éltek, kitelepítések, megaláztatások és egyebek. Nehéz volt elfelejteni ezeket, de a másik oldalról nézve láttuk, hogy ez már más Magyarországon, sokan akartak segíteni. Ma már örömmel vagyok itt, de az első évek nagyon nehezen teltek. Teljesen más kulturális szokásokat, életvitelt kellett megtanulnunk, a hivatali bürokráciát, protokollt. Rengeteg tehetséges, értékes ember él Magyarországon, akiket jó ideig kissé félreszorítottak. Hívó ember vagyok, úgy gondolom, időt kell adni mindenre, hogy kiforjra magát. Ma sok kitűnő asszony áll mellettem, velük maradandót tudunk alkotni. A legfőbb vágyam, hogy értéket hagyjunk a magyar nemzetnek, s ezekkel a hölgyekkel képesek leszünk valamit tenni a természetvédelemért, a műemlékvédelemért, a gyerekekért és az öregekért. Mindez női feladat, mi adtuk az életet, nem hagyhatjuk, hogy a férfiak politikai ambícióik miatt mindent tönkre tegyenek. Számomra a pénzszerzés nem életcél, a vagyont egyik napról a másikra el lehet veszíteni. Az értékrendemben a legfontosabb az identitás, a gyökerek és a hit. 66 éves vagyok, először életemben azonban tényleg szeretnék sok pénzt, mert annyi embernek kellene a segítség. □

Kiadványok Újpestről

Megjelent a Károlyi István 12 Évfolyamos Gimnázium jubileumi évkönyve. Az iskola 2000 augusztusában jött létre a Virág Utcai Képességfejlesztő Iskola és a Károlyi István

Általános Iskola egyesülésével. Az intézmény a 2010–2011-es tanévben ünnepi rendezvénysorozattal emlékezett meg az alapításról. Zászlótartókat és márvány emléktáblát avattak az iskola bejáratánál. Az ünnepi tanév legmaradandóbb emlékének az évkönyvet szánta az intézmény. A kiadványban terjedelmes írás található a névadóról, valamint olvasni lehet az iskola nevelési elveiről, jogelődjeiről, korábbi igazgatóiról. A könyvhöz az érdeklődők az info@kig.hu címre írt levél útján juthatnak hozzá.

A Lőrincz Róbert – Laszip Gábor szerzőpáros könyvét olvasva újraélhetjük az Újpest naggyá válásának, első bajnoki címének, Közép-Európa Kupa győzelmének, Bajnokok Tornája győzelmének történetét. Mind ezt két kitűnő, összesen 87-szeres válogatott hátvéd, Fogl Károly és Fogl József életútján keresztül.

A „Fogl-gát” a 20-as, 30-as évek Újpestjének és magyar nemzeti tizenegyének rettegett hátvédpárosa rendkívüli energiát képviselt a magyar labdarúgásban. Ajánljuk e könyvet minden Újpest-szurkolónak, és mindenkinek, aki a magyar labdarúgás története, és két legendás játékosra iránt érdeklődik!

Parkavató Újpesten

Június 22-én az újpesti Nádor és Vécsey utcák által határolt díszparkot gróf Esterházy Jánosról, a felvidéki mártír politikusról nevezték el. A téren felállított emlékkövet Wintermantel Zsolt polgármester avatta fel; a névadó politikus életútját dr. Estók János történész, Újpest díszpolgára méltatta.

Károlyi László gróf születésnapja

Július 2-án népes vendégsereg köszöntötte Károlyi Lászlót 80. születésnapja alkalmából Fóton. Az ünnepségre a hálaadó szentmisét követően, a kastélyparkban került sor. Az újpesti önkormányzat nevében dr. Hollósi Antal országgyűlési képviselő köszöntötte Károlyi Lászlót.

Csonka Pál-érem

Július 11-én Csonka Pál-émlékéremben részesült Iványi János építőmérnök, lapunk munkatársa, aki több bonyolult műemléki helyreállítás igényes tervezéséért, valamint Újpest építészeti-mérnöki örökségének kutatásáért és publikálásáért vehette át az elismerést.

Kitüntetés-átadás

Augusztus 26-án került sor Újpest Önkormányzatának díjátadó ünnepségére. Díszpolgári címben részesül gróf Károlyi László, Pályi László plébános és Schrammel Imre Kossuth-díjas képzőművész. Újpestért díjban részesül: Balajcza Tibor, egykori olimpikon, László Mária előadóművész, valamint Szöllősy Marianne, a Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, lapunk munkatársa.

Emléktábla-avatás

Az Újpesti Közművelődési Kör kezdeményezésére, augusztus 28-án dr. Plósz Sándor (1846-1925) tiszteletére emléktáblát avatnak a Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság homlokzatán. Az egykori igazságügy miniszter, Újpest Díszpolgára az Újpesti Járásbíróság egyik kezdeményezője volt. Az emléktáblát Mihályi Gábor Munkácsy-díjas szobrászművész készítette.

Halassy-szobor

Augusztus 28-án avatják fel Halassy Olivér kétszeres olimpiai bajnok vízilabdázó szobrát a sportlóról elnevezett újpesti sportcentrum bejárata előtt. A mellszobor Tóth Dávid szobrászművész alkotása.

Szeptemberi számunkban az x., y., z., v. és a w. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.